

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Tvorba třídního vzdělávacího programu založeného na příbězích

garant: Hana Švejsová

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

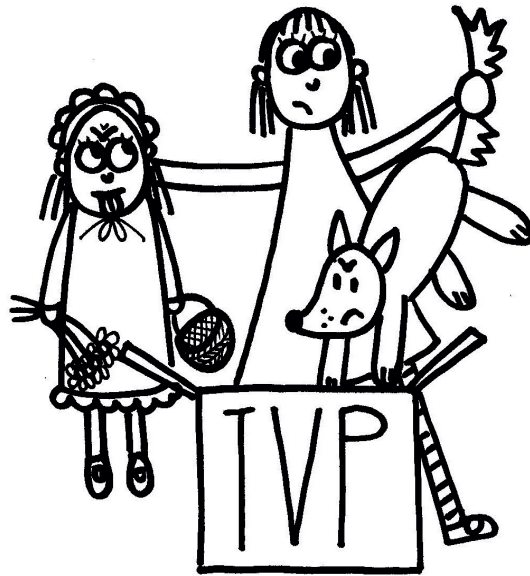

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

3. Tvorba TVP založeného na příbězích.

Studijní materiál pro kurzy OP VK, PF JU v Českých Budějovicích

- určeno pro vnitřní potřebu semináře

zpracovali:

**Hana Švejdová, Eva Svobodová, Zuzana Kupcová,
Romana Fabešová, Miroslav Procházka**

literaturu pro inspiraci k filozofickým rozhovorům doporučily:

Zuzana Kupcová, Romana Fabešová

editace: Eva Svobodová, Alena Váchová

ilustrace: Adéla Drtinová

Motto:

„...Má-li příběh doopravdy upoutat pozornost dítěte, musí je bavit a vzbuzovat v něm zvědavost. Má-li mu však obohatit život, musí v něm podněcovat představivost, pomáhat mu rozvíjet rozumové schopnosti a vyjasňovat jeho pocity: být v souladu s jeho úzkostmi a tužbami: brát vážně jeho těžkosti a zároveň nabídnout dítěti řešení problémů, které dítě nejvíc matou. Musí se zkrátka vztahovat ke všem stránkám jeho osobnosti zároveň - a to tak, aby dětské trampoty nejenom nesnižoval, ale naopak doceňoval jejich závažnost a v dítěti současně podporoval sebedůvěru a důvěru v budoucnost.

(americký psycholog Bruno Bettelheim: Za tajemstvím pohádek)

OBSAH:

1.část: Eva Svobodová, Hana Švejdová: Příběh, narace nebo-livyprávění	4
2.část: Zuzana Kupcová, Romana Fabešová: Příběhy očima Zuzky Kupcové a Romany Fabešové	8
3.část: Hana Švejdová: My jsme malí trpaslíci, to nám každý dosvědčí... od plánování k realizaci	16
4. Miroslav Procházka: Několik slov závěrem	45

1. část: Příběh, narace nebo-li vyprávění

➤ Příběh o příbězích

Tento příběh je starý jako lidstvo samo. Představujeme si, že když člověk začal používat řeč, pocítil potřebu sdělit druhým to, co prožil. Možná to bylo obráceně. Člověk měl tak silnou potřebu vyprávět příběhy, že vymyslel řeč. A nebo byl příběh dříve než člověk? Kdo ví...

Příběhy nás oslovují mnohem více než holá fakta, umožňují nám ztotožnit se s jejich hrdiny, spoluprožívat, probouzejí emoce, empatii, přinášejí poznání. Vidíme-li v televizních novinách obraz o ničivých povodních, povzdychneme si v duchu, „*příroda už nás má plné zuby*“ a naše myšlenky se věnují další zprávě třeba o tom, že na okraji Prahy se otevírá nový obchodní dům. Je-li však informace doplněná příběhem rodiny, která přišla o domov, naše mysl se zastaví „*Chudáci lidé, přišli o všechno, ztratili dům, majetek, zachránili jen holý život. Já si tu sedím v křesle a oni se mačkají v tělocvičně.*“ Další zprávu už nevnímáme a ti sociálně vnímavější shánějí číslo konta, na které je možné odeslat finanční pomoc postiženým. Tuto funkci příběhu mistrně využívají některá masmedia a tvůrci reklamy. Tuto funkci příběhu znal i můj tatínek a všechna životní poučení mi sděloval přes příběhy malého usmrkaného kluka Frantíka. „*Už jsem ti vyprávěl o tom, jak se Frantík přejedl nezralých hrušek? Ne? Tak to ti musím povídat. Jednou se kluci ve vsi domluvili...*“ Možná mě viděl, jak jsem ochutnávala ty nezralé hrušky na zahradě, ale já ho tenkrát nepodezírala z pedagogických záměrů. Napjatě jsem poslouchala.

Příběhy jsou nám blízké především tím, že je žijeme. Každý lidský život je příběh plný zápletek a jejich rozuzlení, vstupují do něho stále nové postavy, některé ho opouštějí, jiné v něm setrvávají až do konce.

Lidské příběhy jsou jako neviditelné nitě, které ovíjejí svět. Setkávají se spolu, proplétají, vytvářejí uzlíky, rozmnožují se. Ze dvou příběhů, které se spolu setkaly, vznikne příběh třetí. Chvíli se jeho nitka omotává kolem těch dvou a pak se vydá do světa, potkává další a další příběhy až jednou potká ten nejkrásnější příběh, do kterého se zamiluje, a vznikne další nit...

A jak lidské příběhy umírají? Určitě později než jejich hrdinové. „*Moje babička říkala, že když byla malá, jezdili do tohoto lesa kočárem. V myslivně si kupovali čerstvé, voňavé máslo a jednou o Velikonocích ji tam beran shodil do louže. Měla nové šatečky a z nich kapalo bláto ...*“ Babička už dávno nežije. Ale ta malá holčička v ušpiněných šatech a její příběh žije dál, vyprávěla jsem ho svým dětem.

Když poznáme příběh člověka, snáze pochopíme jeho činy nebo dílo. Kdo si přečetl životní příběh Jana Ámose Komenského, pochopí jeho úctu k dítěti a touhu po zlepšení světa. I zločinci mají své životní příběhy a mnohdy právě v nich nalezneme příčinu jejich depravantství.

Některé příběhy žijí dlouhá staletí i tisíciletí. Čas z nich udělal báje, legendy, pověsti a pohádky. V těchto příbězích se snoubí moudrost a fantazie jejich vypravěčů a sběratelů. Jsou v nich ukryta poselství budoucím generacím, poselství víry v dobro, v lásku, v člověka. Je v nich naděje, že každé zlo bude jednou poraženo a dobro zvítězí.

Myslíme si, že příběhy a pohádky jsou tou nejpřirozenější a nejzajímavější cestou za poznáním světa. Dávají dětem víru a naději v dobro, ukazují jim, že je správné

za dobro bojovat, chránit slabé a odporovat zlu. Vzájemně si pomáhat a důvěřovat. Nabízejí morální hodnoty bez moralizování.

(Výňatek z knihy SVOBODOVÁ, Eva a Hana ŠVEJDOVÁ. *Metody dramatické výchovy v mateřské škole*. Praha: Portál, 2011)

➤ Proč využívat při vzdělávání dětí v mateřské škole PŘÍBĚHY?

-protože **dávají životu ve třídě motivaci, napětí, tah, návaznost, prostor** ke společnému vnímání, sdílení, přemýšlení, zkoumání, k poznávání různých životních situací a jejich řešení, k učení kognitivnímu i sociálnímu, k emočnímu zainteresování dětí, ke hře NA NĚCO a NA NĚKoho, která vychází z přirozené dětské námětové hry, současně umožňuje dětem uplatnit svoji zkušenost dosavadní a získat další a v neposledním řádku děti zajímá, motivuje, podněcuje k aktivitě.

-protože **z příběhů se vlastně skládá život** - proto i ve školce žijeme příběhem- ať už tím trpasličím, kúzlečím, Jácíckovským, čepicovým, veselým, smutným, zlobivým, Hančiným a nebo jiným, který vytváříme, prozkoumáváme, prostřednictvím příběhu se učíme nejen poznatkům a dovednostem, ale získáváme i cenné životní zkušenosti.

A jednou, jednou ho budeme třeba někomu vyprávět a nebo nám pomůže k řešení vlastních životních situací...

(Výňatek z TVP 6.třídy MŠ Studentská ul., Klatovy - Hana ŠVEJDOVÁ)

➤ **Narace, nebo-livyprávění**(Eva Svobodová)

Základním znakem vyprávěného příběhu je zprostředkovanost.

Narativní umění svou podstatou vyžaduje příběh a vypravěče příběhu.

Vypravěč:

Zprostředkovanost nám zajišťuje osoba vypravěče, který může vystupovat jako osoba hodnotící situaci, nebo jako nezúčastněný pozorovatel děje.

Rozlišujeme tři základní formy vyprávění:

1. autorská forma – autor stojí mimo svět postav, obvykle je „vševědoucí“, ví, co se stalo i stane v budoucnosti, ví, co si postavy myslí, obvykle vypráví ve 3. osobě – er-forma
2. ich-forma – vypravěč je jednou z postav příběhu (např. Pěta Bajza – Poláčkovo Bylo nás pět), jeho pohled je zúžený na pohled jedné postavy
3. personální vyprávěcí situace - vypravěč je tzv. „reflektor“, románová postava, která myslí, cítí.vnímá, ale nemluví ke čtenáři jako vypravěč.....čtenář(posluchač) pozoruje románový svět očima této postavy
4. oko kamery – neosobní, nehodnotící vyprávění

Syžet:

Je způsob, jakási kostra, podle které jsou v díle uspořádány tematické složky (děj, postavy, vypravěč, prostředí). Syžet může mít časovou posloupnost následnou, může být uspořádán retrospektivně, nebo proplétat současnost s minulostí či budoucností, mohou se střídát vypravěči (pohled autora a postavy apod.). Důraz může být položen na děj (dobrodružné příběhy), na psychiku a vykreslení postav (psychologické romány či příběhy), na prostředí (kroniky atd.).

Námět:

Skutečnost nebo látka, ze které autor čerpá. Např. historická událost, skutečná příhoda, lidová pověst nebo pohádka. Specialitou současných televizních pohádek je smíchat několik námětů lidových pohádek dohromady a vytvořit pohádku novou

Téma:

Je ideový a dějový základ díla, tématem Romea a Julie je nešťastná láska, tématem Perníkové chaloupky může být nebezpečí, které může na člověka (děti) číhat v neznámém prostředí, nebo třeba vzájemná pomoc dvou sourozenců a nebo - jako ve všech pohádkách- vítězný zápas dobra nad zlem. Téma zpracovává hlavní myšlenku (ideu) díla, která nemusí být přesně vyřčena, čtenář k ní dospívá postupně a může se stát, že různí čtenáři vnímají téma i hlavní myšlenku díla rozdílně.

Obecněji můžeme vnímat tematiku historickou, současnou, utopistickou, detektivní atd.

Fabule:

Je souhrn událostí seřazený tak, jak se skutečně přihodil, mnohdy si ji člověk uvědomí až po přečtení díla – např. známý detektiv Hercule Poirot provádí vyšetřování a nakonec rekapituluje události – ujasní fabuli příběhu.

Kompozice:

V literárním díle znamená uspořádání jednotlivých složek (tematických a jazykových), které vytvářejí strukturu díla. Podívejme se na některé kompoziční složky, které výrazně ovlivňují čtivost a poutavost díla:

- **Gradace** – stupňování, následující věta (slovo, výraz, akce) je významově pádnější (např. akce ježibaby, kdy třikrát zjišťuje, kdo jí loupe perníček graduje, ježibaba je stále hrozivější...)
-
- **Kontrast** – protiklad – vytváří napětí (např. v pohádkách dobro a zlo, v románech láska a nenávisť atd.) (příklad: opět naše známá ježibaba úlisně láká děti do chaloupky a slibuje jim hory doly a pak je zavře do chlívků a krmit na pečínku)
- **Paralela** – souběžnost jevů nebo celků, v románu nebo povídce mohou souběžně probíhat dva děje (často používá Arthur Halley např. Letiště, ve kterém souběžně sledujeme jednání a prožitky několika postav, které se společně setkají v závěru románu)
- **Opakování** – zdůrazňuje význam slova, děje, či myšlenky

- **Pointa** – duchaplné, překvapivé nebo alespoň zajímavé vyvrcholení, nesmí scházet v anekdotě a humorných příbězích (překvapení nás pobaví), ale prospěje každému dobrému příběhu

Na závěr:

Připomeňme si, že i povídky mohou mít strukturu klasického antického dramatu, nebo dramatu moderního, která však nemusí být přesně dodržena, může se různě přemísťovat, např. dříve se můžeme dozvědět o kolizi, která se udála, pak teprve kde a kdy, tedy expozice může následovat po kolizi a není to na škodu, naopak to může v určitých případech zvýšit napětí.

Antické drama	Moderní drama
Expozice – uvedení do prostoru, seznámení s postavami, časem atd.	expozice
Kolize – cosi se přihodilo	Zápletka a její rozvíjení – rozvoj děje a jeho zdůraznění kompozičními prvky
Krize – hledá se řešení	
Peripetie – problém se může, ale nemusí opakovat, stupňovat a gradovat	
Katastrofa – dochází k tragédii, která problém řeší	rozuzlení
Katarze – nebo vše dobře dopadne a my si oddecháme. Ale určitá katarze nastává i když dojde k tragédii (byl to jen příběh, já bych to řešila jinak a vím jak, to se mi stát nemůže :o))	

Drama se dále dělí na scény a výstupy, které je vlastně odlišují od literárního díla narativního. Tedy nejedná se o vyprávění, ale scénické jednání postav vedené v dialogích a monologích. V základním antickém dělení známe tragédii a komedii, později se přidávaly frašky, náboženské hry, loutkové hry a v neposlední řadě commedia dell'arte založená na improvizaci. V současné době se přidávají další divadelní tvary jako např. alternativní divadelní formy založené též na improvizaci a především na aktivním zapojení diváka do hry.

Použitá literatura: Vlastní poznámky z přednášek E. Machkové, Z. Joskové, L. Richtera, J. Provazníka

Karpatský D., Malý labyrint literatury, Albatros 2001

2. část:

PŘÍBĚHY očima Zuzany Kupcové a Romany Fabešové

aneb

Kvalitní dětská literatura jako východisko pro práci s příběhem

Zuzana Kupcová

Současná dětská literatura

Mezi rodiči i pedagogy často panuje názor, že tituly současné literatury jsou kvalitativně nesrovnatelné s knihami např. Václava Čtvrťky. Je třeba si ale uvědomit že se snažíme porovnávat nesouměřitelné, a to s ohledem na kulturně politická specifika 60. – 80. let a vlastní vývoj v jednotlivých žánrech, jak konstatuje kritik a editor Petr Matoušek v anketě Radima Kopáče a Jana Nejedlého. A dodává: „Čtvrťkovy časy do značné míry akcentovaly pohádkovou idylku, zatímco dnešní děti docení spíše návod, jak zvládnout neidylický svět z masa a kostí.“ (www.czlit.cz)

V současné literární tvorbě se objevuje několik směrů:

– **Adaptace a úpravy pohádkových látek**

Záruku kvality, při výběhu pohádkového textu, pro mne představují soubory Milady Motlové. Autorka se ve svých knihách snaží zpřístupnit tradiční folklórní útvary a texty novým generacím, přičemž podstatu jejího zájmu tvoří především lidové pohádky, a to jak ty nejznámější, tak méně známé či pozapomenuté syžety. Nejrozsáhlejším souborem adaptací je *Český špalíček, pohádek, říkadél, hádanek, přísloví a písniček*, který obsahuje nejen syžety ryze české, ale i pohádky víceméně zdomácnělé (O Šípkové Růžence, Kocour v botách). V ediční poznámce této knihy autorka uvádí: „*Kromě pohádek jsem do textů nezasahovala /.../. V tradiční podobě jsem ponechala i řadu pohádek. Stylistickou úpravou prošly některé z kouzelných pohádek, důvodem byly logické vztahy motivů a reálií, někde i zmírnění krutosti. Větší pozornost jsem také soustředila na dialogy a kouzelné formule.*“ (Motlová 2006, s. 321)

– **Hra a hravost jako kompoziční princip – hra v podobě reálné či fantazijní**

Hra v podobě reálné či fantazijní má významné postavení v knihách **Olgy Černé**. Příběhy vycházejí z každodenních situací, které dětský hrdina prostřednictvím hry ovlivňuje a přetváří dle svých představ. Autorka vyzývá své hrdiny i dětského čtenáře k aktivitě (sestavení psa Petalíka z PET lahve, klacíků, lístků a žvýkačky, jednotlivé části Krokodýla určené k vystřížení a sestavení) účinnému léku proti nudě, smutku a samotě. (Šubrtová 2011, s 271)

– **Návodná „užitečná“ literatura**

V příbězích je patrná snaha poskytnout dětem jasné instrukce k řešení problémových situací běžného života či k dosažení výchovného nebo poznávacího cíle. Návodná literatura je stěžejní pro knihy **Ivony Březinové** (Neotesánek, Lentilka pro dědu Edu), **Daniely Krolupperové** (Draka je lepší pozdravit, Zámečné keře) či **Martiny Drijverové** (Zlobilky, Nezbedníci).

– **Obrázková knížka**

Obrázková knížka patří k okruhům současné literární tvorby, jež se v posledních letech velmi dynamicky rozvíjí. Vyznačuje se zřetelným příklonem

k hravosti, vynalézavosti a užití netradičních výtvarných technik a materiálů. Autoři komunikují s dětmi prostřednictvím zjednodušujících ikon a piktogramů. Milena Šubrtová podotýká: „*Obrací se totiž ke generaci, vyrůstající ve světě zahlceném vizuálním podněty.*“ Snaha umělce odlišit se a přesto vyhovět trendu jednoduchosti, univerzálnosti a srozumitelnosti, vede k vytříbení osobitého projevu. (Šubrtová 2011, s. 41)

V obrázkové knížce je zpravidla výtvarná a literární složka v rovnováze, přibývá však také titulů, kde se výtvarná část stává dominantní. Mezi autory, původně výtvarné tvůrce, v jejichž knihách se ilustrace stávají vypravěčem příběhu, řadíme **Martinu Skalu** (Strado a Varius), **Pavla Čecha** (O zahradě, O Mráčkovi, Dobrodružství pavouka Čendy), **Petra Nikla** (Pohádky o Rybitince, Lingvistické pohádky) a v neposlední řadě také **Petra Horáčka** (Husa Líza, Nový domek pro myšku), autora dětských knih žijícího v Anglii. Ten vyzdvihuje význam obrázkové knížky nejen v literární rovině, ale poukazuje i na první setkání dítěte s výtvarným uměním. (Reissener 2011, s. 133)

– Posun v autorské pohádce

Typickým jevem v současné literatuře pro děti a mládež je jistá originální autorská kreační. Ta spočívá v personifikačním konkretizování abstrakt, emočních stavů a povahových rysů. Přestože se nejedná o inovativní jev, překvapuje jeho četnost a variabilita. Příkladem za všechny je kniha Modrý Poťouch **Miloše Kratochvíla**, kde se prostřednictvím Zuzanky a imaginárního profesora seznamujeme s celou řadou „rozkmotřidel“. Hádáci, Závidky, Urážové, Chamťáci, Kliduvzalové, zákeřně napadají děti i dospělé a jsou zodpovědní za jejich chování. (Šubrtová 2011, s. 37)

Kde hledat zajímavé literární příběhy

Vybrat kvalitní literární příběh není lehké, ale není to také nemožné. Kde hledat:

- V dětském oddělení městské knihovny. V optimálním případě zde pracuje osoba, která má přehled o vydávaných knihách i knižních klenotech svého oddělení. Navíc prostředí samotné ve vás probudí zvědavost si tu či onu knihu otevřít a prohlédnout. Prosím nespěchejte a užijte si to. Doporučuji vybrat deset až patnácti exemplářů, které doma v klidu pročtete. Pokud vás některý příběh zaujme, je ideální vyzkoušet ho přečíst menšímu počtu posluchačů (vlastním dětem, neteřím, vnoučatům ...), kteří váš pocit podpoří nebo přesvědčí o opaku.
- Ptejte se dětí, kolegyň, třeba i náhodných známých. Třeba právě oni vám pomohou objevit „klenot“, jenž doposud, unikal vaší pozornosti.
- Při výběru mohou pomoci recenze a doporučení na níže uvedených internetových stránkách:
  - www.czechlit.cz/
  - www.rostemesknihou.cz/
  - www.celeceskoctedetem.cz/
  - www.ctesyrad.cz/

Naopak nelze spoléhat na informace uvedené na přebalu knih, v nabídkových katalozích a internetových stránkách jednotlivých nakladatelství, jejichž prvořadým úkolem je knihu prodat.

S každým literárním příběhem je třeba, stejně jako s dětmi, zacházet individuálně. Záleží rovněž na denní době, kdy s příběhem pracujeme. Během dne (řízená čin-

nost, pobyt venku ...) preferuji spíše vyprávění, před poledním odpočinkem četbu. K vyprávění se také uchyluji v případě, že mě zaujme příběh jako takový, ale jazyková stránka literárního textu neodpovídá mé představě.

Při četbě i vyprávění je vhodné nejprve zrekapitulovat dosavadní děj a připomenout si důležité okamžiky příběhu. Ponecháme děti, aby zavzpomínaly, co se předešlého dne událo. Diskusi případně rozvádíme vhodnými otázkami: Od koho František dostal kouzelnou baterku? Co baterka umí? Jaká je podmínka, aby baterka fungovala? Dáme-li dětem možnost účastnit se rekapitulace, docílíme i jejich většího soustředění při další četbě (vyprávění). Není od věci připoutat pozornost dětí otázkou, která naznačuje další děj: „To jsem zvědavá, kdo je to ten Duchnouš? Děti, napadá vás něco?“ Necháme dětem prostor k vyjádření a poté začneme číst: „Pěkně poslouchejte a uvidíme, zda měl někdo z nás pravdu“. (Kouzelná baterka – Olga Černá)

Vytvoření myšlenkové mapy (vytknutí důležitých momentů, myšlenek a postav příběhu, se kterými chci podrobněji pracovat.) Zde je nasnadě říci, že pro každého individuálně, jsou důležité jiné momenty, zaujmou ho jiné myšlenky. Přestože při výběru příběhu samotného i navazujících činností máme na paměti děti, kterým chceme příběh zprostředkovat, jejich věk, možnosti a zkušenosti, lze jen obtížně odhadnout, zda a jaký budeme mít úspěch. Platí zde ale jedno pravidlo:

Chceme-li zaujmout děti, musíme být prvořadně příběhem uchvázeni my a mít potřebu ho předat, podělit se o něj.

Vhodné knihy pro děti

- jsou na ně zaměřeny a jsou pro ně zajímavé;
- pojednávají o něčem, co je pro jejich zdravý rozvoj podstatné nebo díky čemu se naučí něco důležitého pro život;
- jsou napsány či přeloženy vytříbeným mateřským jazykem;
- učí je racionálně myslet;
- poskytují jim znalosti, případně smysluplnou zábavu;
- rozvíjejí jejich dobrý vkus a smysl pro humor;
- šíří úctu k jiným dětem, lidem a ostatním živým bytostem, zvířatům, přírodě, zemi, uznávaným společenským normám a zákonům;
- jsou přiměřené jejich věku a citlivosti, nesmějí v nich vzbuzovat strach a neklid;
- obsahují pozitivní morální odkaz a propagují vzorce správných postojů a chování;
- rozvíjejí jejich estetické vnímání;
- formují jejich optimistický postoj k životu, sebedůvěru a kladný přístup ke světu;
- neutvrzují v nich negativní stereotypy chování související s pohlavím;
- nevzbuzují v nich sklony k zápornému společenskému chování a předsudky.

(www.celeceskoctedetem.cz/)

Doporučené knihy

Ve své bakalářské práci (2013) jsem se snažila zmapovat nabídku literárních příběhů vydávaných od roku 2000 po současnost. Troufám si tvrdit, že je z čeho vybírat. U jednotlivých autorů jsou uvedeny tituly, o kterých se domnívám, že mohou oslovit děti předškolního věku.

Ivona Březinová

- Neotesánek (2004, 2005)
- Sněhuláci z Mrkvonos (2005)
- NatálčinAndulák (2011)
- **Lentilka pro dědu Edu** (2006) – nominace Zlatá stuha 2006

Děda Eda trpí Alzheimerovou chorobou. Příhody, které Honzík s dědou Edou prožívají, vnímá Honzík zprvu jako velkou zábavu. S postupem času však začíná vnímat i on změny v dědově chování a snaží se svým přispěním dědečkovi jeho nemoc usnadnit. Příběh Honzíka a jeho dědečka ukazuje, jak důležité je předkládat dětem život takový, jaký ve skutečnosti je. Nic neskrývat, nic netajit. Děti jsou schopné vcítit se do pocitů blízké osoby a je pro ně přirozená snaha pomoci, přestože důvodu či závažnosti problému nemusí rozumět. Příběh je velice emotivní a v podtextu ukazuje soudržnost rodiny.

- Okno do komína (2009)

Pavel Čech

- O zahradě (2005)
- O mráčkovi (2005)
- **Dobrodružství pavouka Čendy** (2011)

Pavouk Čenda žije ve starobylých hodinách ve starém domě společně s dřevěnou kukačkou. Přestože se Čenda s kukačkou často vadí, ve chvílích kdy jde jednomu či druhému o život se zachovávají jako skuteční kamarádi. Významnou součástí knihy jsou ilustrace, jejichž prostřednictvím lze příběh také vyprávět.

Olga Černá

- **Kouzelná baterka** (2004) – Zlatá stuha 2004

„Franta si moc přál mít nějaké živé zvíře, nejradši koně nebo aspoň psa. Ale maminka řekla, že to nejde.“ Psiho kamaráda si tedy František vyrobí alespoň z PET lahve. Poté, co pro svého umělého pejska vymyslí jméno „PETalík“, dostane od dědečka kouzelnou baterku. Ta dokáže oživit vše, na co posvítí. Ovšem s podmínkou, že se o „oživlou věc“ František postará. Začíná dobrodružství. PETalík je pes, který žere plasty, z peřin se tak stává Duchnouš, jenž umí zahnat strach, zpívat a vyprávět pohádky. Díky oživlým teniskám „Boťatům“ si zaběhá i babička a oživlé Vitamíny vyléčí tatínka.

- Jitka a kytka (2010)
- Z domu a zahrady (2011) – nominace Zlatá stuha 2012

Daniela Fischerová

- **Duhové pohádky** (2003)

„Kdysi dávno a dávno byla doba, kdy vůbec žádné barvy nebyly. Svět teprve vznikl a byl bezbarvý jako kapka vody, jako čiré sklíčko a jako samo nicovaté nic.“ A o tento svět se začalo starat slunce. Vybarvilo ho, vytvořilo hvězdy, pomohlo vylíhnout první kuře, ale také přivedlo na svět legraci, dohodu a lásku. Poutavá a vtipná kniha, kterou zatoužíte mít doma, přestože Vám už není šest let.

Viola Fischerová

- Co vyprávěla dlouhá chvíle (2005)
- **Jak zvířátka uzdravila smutný dům** (2011)

Útlá kniha Violy Fischerové přibližuje dětem na příběhu Johanky, její babičky a nalezené fenky Bělinky, jakou podobu může mít stáří.

Petr Horáček

- Husa Líza (2012)
- **Nový domek pro myšku** (2012)
- Husa Líza a vánoční hvězda (2013)
- Papuchalk Petr (2013)

Petr Horáček vypráví své příběhy, určené nejmladším čtenářům, prostřednictvím krásných obrázků. Role vypravěče a posluchače se zde může jednoduše obrátit.

Daniela Krolupperová

- **Draka je lepší pozdravit aneb o etiketě** (2009) – nominace Zlatá stuha 2009, cena SUK Čteme všichni 2010

Kniha *Draka je lepší pozdravit v dovětku o etiketě*. A etiketa neboli správné způsoby chování jsou hlavním tématem jednotlivých pohádek i společného vyprávění hraček. Děti se na základě pohádkového příběhu dozvídají, co se stane, když někdo nemluví pravdu, je lakomý a hamižný, chová se jako kazisvět, proč je důležité chovat se ohleduplně atd. Krátké shrnutí a ústřední téma příběhu vyplývá z povídání hraček po pohádce. Objevuje se znovu v blocích „PRO RODIČE“ a „TAKŽE JEŠTĚ JEDNOU“. Podstatu obou bloků tvoří pravidla a otázky. S jejich pomocí můžeme rozvést danou problematiku do větší hloubky a dalších souvislostí (a to v podobě rozhovoru či dramatické výchovy). Ke každému tématu patří také humorná básnička od Miloše Kratochvíla.

- **Bubáček**(2011) - nominace Zlatá stuha 2012

Lukáš je jedináček, chodí do mateřské školy a má rád pohádky o strašidlech. Jednou mu před spaním maminka vypráví novou pohádku o Bubáčkovi. Tatínek ho Lukášovi nakreslí a Bubáček obživne. Ale to ví pouze Lukáš, protože „rodiče prostě některé věci špatně chápou.“ Lukáš je rád, že má nového kamaráda, se kterým si může hrát, ale také zažívá strach a obavy, když se Bubáček ztratí v lese.

Milada Motlová

- Pohádka o Honzovi (2002)
- Český špalíček pohádek (2006)
- Česká říkadla, písničky a pohádky (2007)
- Národní pohádky z Čech a Moravy (2009)
- Český rok od jara do zimy (2010)

Eva Papoušková

- **Kosprd a Telecí** (2013) – Zlatá stuha 2014

Příběh z mateřské školy, který bych doporučila všem rodičům a paním učitelkám, které mají smysl pro humor. Umožňuje nám podívat se na mateřskou školu očima dítěte, které by svůj čas mnohem raději trávil se svým tatínkem a to vtipným a nevybíravým způsobem dětských očí.

Zuzana Pospíšilová

- Fánkova dobrodružství (2011)
- **Domeček pro šneka Palmáce** (2008)

Jednoho letního dne přijde šnek Palmác nešťastnou náhodou o svou ulitu. Nezbyvá mu, než vydat se do světa hledat si novou. Při svém putování potkává zvířátka,

kteřá se mu snaží s ohledem na své zkušenosti a možnosti, k novému domečku pomoci. Šnek Palmác spolu s dětmi poznává, že domeček nemůže být cokoliv a najít nový, dá práci. Ústředním tématem příběhu šneka Palmáce je pomoc druhému. Zároveň seznamuje děti s životem drobných živočichů.

Iva Procházková

- **Eliáš a babička z vajíčka** (2002)

Příběh Eliáše vystihuje jeden z palčivých problémů dnešní doby, kdy rodiče soustředěni na svou vlastní kariéru zapomínají na potřeby svých dětí.

- **Myši patří do nebe** (2006) – Magnezia litera 2007)

Domnívám se, že příběh myšky a lišáka, přestože je určen dětem až od 8 let, dokáže oslovit i mladší děti. Krom poznání, že život ztrácí na své kráse, pokud není čeho se bát, na něco se těšit, po něčem toužit, přináší naději, že smrtí vše nekončí. Ivě Procházkové se podařilo v čtivém a zábavném textu obsáhnout i podstatu a úskalí přátelství: „*Nevím, proč jsme spolu nekamarádili už dřív!*“ prohlásila Šupito... „*Bála ses mě, to je jasné! Když se nikdo nikoho bojí, nemůže se s ním skamarádit,*“ usoudil Bělobřich. Prostřednictvím této knihy lze děti velmi dobře učit se ptát a přemýšlet.

Lenka Rožnovská

- František a jeho pohádky do postýlky (2010)
- **Anežka se těší na miminko** (2012)

Prostřednictvím hry Anežky s panenkou Janinkou, se dozvídáme, jaké představy a pochybnosti doprovázejí dětské těšení na nového sourozence.

Martina Špínková

- **Anna a Anička** (2014)

Anička se narodí a prostřednictvím svých rodičů a své babičky Anny poznává svět. Anička roste, nabírá síly, babička stárne a síly jí ubývají. Příběh zachycuje, jak dítě prožívá stárnutí i úmrtí blízké osoby.

Pavla Skálová

- Malostránská psí zima (2007) – Zlatá stuha 2007

VHRSTI

- Už se nebojím tmy (2007)
- Prázdniny v nebi (2008)

A na závěr ještě dvě knihy vztahující se k vánocům, které stojí nejen za povšimnutí, ale především za přečtení. **Vánoční pohádky Zbyňka Malinského** (Vydané v roce 1983, dnes dostupné spíše v audio podobě) a **Dárek pro Ježíška** od chorvatského prozaika **Stjepana Lice** s překrásnými ilustracemi Dubravky Kolanovićové.

Romana Fabešová

Současná kvalitní dětská literatura – inspirativní nabídka titulů:

- BINAR, I. Bibiana píská na prsty (handicap)
- BÖHM, D., BUDDEUS, O. Hlava v hlavě
- BRAUNOVÁ, P. Ema a kouzelná kniha
- BRAUNOVÁ, P. Kuba nechce číst
- **BŘEZINOVÁ, I. Lentilka pro dědu Edu** (Alzheimerova choroba)
- BŘEZINOVÁ, I. Natálčin Andulák
- **BŘEZINOVÁ, I. Začarovaná třída** (o romských trojčatech)
- ČECH, P. O zahradě, O čertovi, Dobrodružství pavouka Čendy (a další tituly)
- CROWTHER, K. Návštěva malé smrti
- ČERNÁ, O. Kouzelná baterka
- ČERNÁ, O. Poklad starého brouka
- ČERNÍK, M. Malá medvědí knížka
- De HAAN, L. Princ a princ (homosexuální problematika)
- DOLTO, C. Hněv ... a co s ním?
- DOSKOČILOVÁ, H. Lenoši a rváči z Kloboukova
- DOSKOČILOVÁ, H. O mamě Romě a romském pámbíčkově
- **DRIJVEROVÁ, M. Domov pro marťany**
- DVOŘÁK – SKÁLOVÁ: Rostlinopis
- DVOŘÁK, J. Zpátky do Afriky
- FUČÍKOVÁ, R. (literatura faktu – např. Antonín Dvořák, Historie Evropy...)
- FISCHEROVÁ, V. Jak zvířátka uzdravila smutný dům
- FISCHEROVÁ, V. Co vyprávěla dlouhá chvíle
- GOLDFLAM, A. Tatínek není k zahzení
- GOLDFLAM, A. Tatínek 002
- HEVIER, D. Říše AGORD (drogová tematika)
- HORÁČEK, P. Nový domek pro myšku (a další tituly)
- KOCMANNOVÁ, I., PŘENOSILOVÁ, R. Markétka a Míša na cestě kolem světa (encyklopedie světových metropolí)
- KRATOCHVÍL, M. Modrý Poťouch
- KROLUPPEROVÁ, D. Draka je lepší pozdravit aneb o etiketě
- KROLUPPEROVÁ, D. Josífkův pekelný týden / Sedmilhář Josífek

- KROLUPPEROVÁ, D. Zákeřné keře
- LUKEŠOVÁ, M. Jak si uděláme zeměkouli
- MRÁZKOVÁ, D. Co by se stalo, kdyby...
- MRÁZKOVÁ, D. Můj medvěd Flóra
- MRÁZKOVÁ, D. Neplač, muchomůrko (a další tituly, vychází v reedicích)
- NIKL, P. Lingvistické pohádky
- PAPOUŠKOVÁ, E. Kosprd a Telecí
- PILÁTOVÁ, M. Jura a lama (homosexuální problematika, odlišnost)
- PILÁTOVÁ, M. Kiko a tajemství papírového motýla
- POSPÍŠILOVÁ, Z. Domeček pro šneka Palmáce
- PROCHÁZKOVÁ, I. Eliáš a babička z vajíčka
- **PROCHÁZKOVÁ, I. Myši patří do nebe, ale jenom na skok** (tematika smrti)
- PROCHÁZKOVÁ, I. Pět minut před večeří (handicap)
- REINER – ŠRUT – VIEWEGH: Tři tatínci a maminka
- **ŘÍČANOVÁ, T. Kozí knížka**
- ŘÍČANOVÁ, T. Noemova archa
- ROŽNOVSKÁ, L. Anežka se těší na miminko
- ROŽNOVSKÁ, L. František a jeho pohádky do postýlky
- SÍS, P. Tři zlaté klíče (a další tituly)
- SKALA, M. Strado a Varius
- SKÁLA, F. Jak Cílek Lídu našel / Skutečný příběh Cílka a Lídy
- SKÁLOVÁ, A. Pampe a Šinka
- SUŠKOVÁ, K. Počkej, milá smrti
- ŠRUT, P. Verunka a kokosový dědek
- ŠRUT, P. Lichožrouti
- STARÁ, E. A pak se to stalo!
- STARÁ, E. Chrochtík a kvikalka na cestě za blýskavým prasátkem

3. část: Integrovaný celek – od plánování k naplnění činnostmi

Hanka Švejdová, MŠ Studentská ulice, Klatovy

My jsme malí trpaslíci, to nám každý dosvědčí...

aneb o společném sdílení hry, o společných pravidlech soužití, o podzimu a jeho pokladech i o tom, že i ten, kdo je malý, je důležitý a leccos dokáže...

Úvodem: Nabízím vám jednu z podob podzimního integrovaného celku, s nímž jsem již v mnoha obměnách a variantách s předškolními dětmi pracovala. Záměrně zveřejňuji tu variantu, kde naše cesta vedla od prvních poprázdňinových rituálů a her, přes práci s autorským i lidovým říkadlem po práci a lidovou pohádkou. Mým osobním cílem je nabídnout vám určitý princip práce s dětmi, který ctí všechny 3základní cíle rámcového programu, jimiž je prostor pro učení, prostor pro hierarchii hodnot a vytváření vlastních postojů a v neposledním prostor pro samostatnost dětí a jejich aktivní podíl na vzdělávání. Současně vám chci nabídnout princip, který ctí sociální rozvoj a sociální učení dětí, poněvadž jsem i po 32letech praxe přesvědčena o tom, že leccos se dá dohonit a doučit (včetně např. bezpečně rozlišované hlásky na začátku slova a pojmenování všech geometrických tvarů), ale co se dohonit už nedá je schopnost komunikovat s vrstevníky, umět se prosadit i podřít, zbavit se zábran a umět sdělit svůj názor, problém, potřebu, pohotově reagovat a vnímat život kolem sebe, mít v sobě základy úcty k člověku, věcem, přírodě a odnést si z mateřské školy zkušenost, že učitel je partner, který mě respektuje a škola je dobrá věc, protože se tam leccos dozvíš a naučíš. To ve své pedagogické práci ctím a to se mi v podstatě v podobě spokojených, vyrovnaných a úspěšných školáků vrací. V závěru jen krátce – moje nabídka si nedělá ambice na vyčerpávání výčet všech možných činností a aktivit, ale věřím, že někomu z vás poslouží jako další inspirace a někdo z vás ji dál obohatí a opět k inspiraci ostatních zveřejní.

Předpokládaným východiskem jsou: aktuální každodenní zážitky dětí ze společného setkávání ve školce, z pobytů venku, z lesa, různá krátká říkadla a básničky s podzimní, lesní i trpasličí tematikou i obdobně motivované pohybové i jiné hry a činnosti, báseň Daniela Heviéra „Víš co chřestí v makovici“ (z knížky Nevyplazuj jazyk na lva), lidové říkadlo „Jel pantáta za soumraku“, lidová pohádka „Sněhurka a sedm trpaslíků“

Klíčovými pojmy níže uvedeného celku jsou: prožitek, zážitek, hra, fikce ve smyslu „jako“, aktivita, jednání, pravidla, sdílení, spolupráce, řešení, fantazie, myšlení, zkušenost, dovednost, poznání získané na základě vlastní činnosti

Záměry a cíle aneb O ČEM to pro děti bude:

- o vytváření společných pravidel soužití a o základních návycích a sociálních dovednostech pro fungování v dětské skupině
- o společné motivované hře, v níž něco zajímavého zkoumáme, prozkoumáváme, objevujeme a kterou společně sdílíme
- o využití přímých dětských zážitků z letošního podzimu, podzimního počasí, podzimní sklizně, houbové sezóny, o vzájemném vnímání, sdílení zážitků ostatních i o nejzákladnějších pravidlech mezilidské komunikace
- o vnímání podzimní přírody, barev, vůní, podzimních objevů a pokladů, o prostoru pro hry s přírodními materiály, o úctě k přírodě a jejím darům, o úctě k lidem kolem nás (ke kamarádům, rodičům, prarodičům, k lidem velkým i těm malým)
- o naslouchání zvukům i lidem, kdy se děti budou učit vnímat a chvíli udržet ticho, koncentrovat pozornost, procvičovat fonemické slyšení a sluchovou diferenciaci, trénovat sluchovou paměť, orientovat se sluchem v prostředí.
- o úctě k životu, lidem, zvířatům a k životnímu prostředí.
- o rozvíjení schopnosti vnímat své okolí v globálu i detailu, o rozvíjení schopnosti naslouchat a schopnosti empatie.
- o rozvíjení svou představivost a fantazii k tvůrčím činnostem a schopnosti samostatně myslet (na úrovni věku), aktivně poznávat a svobodně se rozhodovat.
- o rozvíjení schopnosti pozitivně komunikovat a řešit problémy dohodou a pomocí kompromisu.
- o zkušenosti nebát se vyjadřovat své myšlenky, pocity a potřeby slovy i neverbálními prostředky, uvědomovat si své city, nestydět se za ně, ale jejich projevy postupně kultivovat.
- o rozvíjení schopnosti spolupracovat, podněcování chuti objevovat, zkoumat a učit se.
- o rozlišování dobra a zla v jednoduchých i složitějších podobách, reálných i fiktivních situacích.
- o rozvíjení schopnosti vnímat vtip a humor.
- o rozvíjení fonemického slyšení, sluchové diferenciaci, paměti i fantazie
- o provokování fantazie pomocí poezie, o odstraňování ostychu z řečového projevu, o rozšiřování slovní zásoby a seznámení se s novými říkadly, písničkami, pohádkami, rčeními a jejich zapamatování, seznámení s pohádkou a rozvíjení schopnosti pohádku převyprávět
- o zkoumání pojmů šťastný a nešťastný a porozuměním obsahu těchto pojmů

Co si děti z tohoto období odnesou aneb PŘEDPOKLÁDANÉ KONKRÉTNÍ VÝSTUPY:

- **Elementární povědomí o čase a střídání ročního období**
- **Zkušenost a povědomí o znacích podzimu**
- **Znalost pohádky**
- **Povědomí o základních pravidlech soužití mezi trpaslíky, dětmi ve školce i lidmi obecně**
- **Zkušenost s aktivní komunikací a spoluprací s ostatními dětmi s druhými dětmi**
- **Prostor pro empatii i vyhodnocení svého vlastního chování**
- **Příležitost k rozvoji své fantazie a vyjádření vlastního názoru**
- **Další dovednosti z oblasti pracovních i výtvarných činností**
- **Příležitost k pojmenování různých nálad i vlastností lidí**
- **Dovednost dodržovat elementární pravidla hry**
- **Zapamatování a vybavení některých veršovaných textů**
- **Zkušenost s vnímáním i vyprávěním pohádky , zážitku**
- **Zkušenost s elementární rolou hrou**
- **A především SPOUSTU ZÁŽITKŮ ze společně sdílených her a činností a ZKUŠENOST, že ve školce se děje plno zajímavých věcí a je proč se do školky těšit**

ODKUD KAM aneb ČÁSTI TEMATICKÉHO CELKU

včetně jejich naplnění konkrétními činnostmi v rámci společných řízených činností:

1. část: „ Šlapu si to do školky, pro kluky i pro holky... “

- První poprázdňinový týden či týdny v mateřské škole by měly být především o setkání, navázání kontaktu s novými dětmi i rodiči, o seznámení dětí navzájem, o seznámení s prostorami školky a jejího vybavení, ale taky o vyprávění, o prázdninových vzpomínkách a především o dostatečném prostoru pro volnou hru dětí. Učitelka bývá v těchto dnech nešťastná z toho, že nemá osm rukou a aspoň dvě hlavy a čtyři klíny, na nichž by se dalo pochovat, herna se proměňuje, jakoby tudy právě proletěl uragán, všude je všechno a všichni. My s delší praxí již důvěrně známe nápor prvních dnů. Každoročně slavím první pedagogické vítězství, když konečně stojíme v kruhu, držíme se za ruce a nikdo chvíli nepláče. Zpravidla veškeré mé záměry a plány jdou stranou a rok co rok roztáčím to první kolo mlýnský a kolotoč a oporu hledám v zajíčkovi ve své jamce a hrajeme si na všechno, co zdánlivě propojuje dětem školku s domovem. Čas investovaný do prvních dnů se mi každoročně po několika dnech začíná vracet. Ranní či odpolední služba u nás spočívá v tom, že od rána chodí obě paní učitelky, aby pomohly dětem ve školce se zabydlet.- **„Šlapu si to do školky, pro kluky i pro holky,tam se na mě všichni těší, tam mám i své bačkorky...“** je jednou ze startovních písniček pro roztočení společného kruhu. Zpíváme, točíme se a vymýšlíme různé obměny, nejprve ve spojeném kruhu, pak i v kruhu bez držení za ruce: **„Hopsám si to do školky...loudám si to do školky...chvátám dneska do školky...už se těším do školky...couvám si to do školky...cválám si to do školky...utíkám si do školky atd.“**

- Když se nám podaří dát se v kruhu dohromady, máme skoro vyhráno: potkali jsme se, podali jsme si ruce, jsme tu pohromadě a může si hrát a zkoumat všechno, co nás zajímá. Ve spojení s jednoduchým tanečkem nám vznikne jeden z prvních společných rituálů. Níže uvedený text písničky zpíváme na melodii známé hudebně pohybové hry „Uvíváme věneček“.

„Spolu jsme se potkali,

ruce jsme si podali, (společně roztáčíme za ruce spojený kruh)

až se dáme dohromady, (drobnými krůčky jdeme dovnitř kruhu, až na sebe vidíme zblízka)

tak nám bude dobře tady, (drobnými krůčky couváme zpět, až vytvoříme původní kruh)

//: budem si hráti, (tleskáme)

všechno zkoumati.:// (z dlaní vytvoříme dalekohled, přiložíme k očím a zkoumáme svět kolem sebe)

V reflexi zveřejňujeme, co kdo z nás prozkoumal. Zpočátku se budou děti dlaněmi-dalekohledem dívat jen „jako“, ale poté, co zjistí, že se paní učitelka na konci zeptá, co kdo prozkoumal, objevil, zjistil, vypátral, začnou velice soustředěně pozorovat vše kolem sebe, takže se na konci dozvíme, že objevili např., že má Barča novou zástěru, Matěj díru na kolenu, na koberci zůstal kousek stavebnice, na skří-

ni je nějaká krabice atd. A tak každý den spolu zkoumáme, kdo chybí, co je nového, jestli je ve školce všechno v pořádku a zároveň si společně s oporou za ruce v kruhu užíváme první společné hry.

- Společně jsme se ve školce potkali a co že tu budeme společně dělat? Odpověď zazní okamžitě – hrát si a tak se do toho hned dáme. Nejprve se svoláme dohromady jmény, začíná paní učitelka na koberci a přivolává si k sobě první dvě děti:

„Endele, bendele, tak i tak, (hra s postupným otáčením dlaní)

pojď si se mnou taky hrát (rychlé tleskání do kolen)

Péťoo, Maruško!

Jmenované děti přiběhnou k učitelce, každé si klekne vedle ní na koberec z jedné strany a svoláváme dál s tím, že svého kamarády si přivolávají vždy 2 děti na konci řady. A tak jsme během chvilky na koberci všichni a ještě dostáváme v prvních dnech příležitost zapamatovat si jména svých kamarádů ve školce.

- Jsme všichni na koberci, vytvoříme kruh a začneme si hrát společně. Zahřejeme si dlaně rychlým třením o sebe, přilepíme je na stehna ve stoji rozkročném a můžeme začít:

„Endele, bendele, tak i tak, (1.slovo -1.ruka před tělem dlaní vzhůru, 2.slovo – 2.ruka před tělo dlaní vzhůru, tak i tak– otočit první a pak druhou dlaň dolů)

budeme si spolu hrát (tleskání rukama před tělem).

Na honičkyyyyyy, (rychlý běh na místě v kruhu – dejme na něj dětem čas)

na pohádky, (zastavit pohyb a složit paže před tělem předloktími na sebe)

poletíme tam a zpátky. (předloktí roztočíme jako mlýnek před tělem a letíme do kruhu a zpět)

Spojíme se dohromady, (spojíme se za ruce v kruhu)

máme tady kamarády. (otočíme se v kruhu ve směru chůze)

A...už to je-de, už to je-de, už to jede, už to jede...stát! (roztáčíme postupně kruh s dupnutím na první dobu Už a po špičkách zbytek To Je De, zrychlujeme do maxima, co zvládneme až do povelu Stát.)

Není kam se hnát. (zastavit, zklidnit)

„Endele, bendele, tak i tak, (totéž co první dvojverší)

budeme si spolu hrát.

A tak vytvoříme další společný rituál, jímž nejen v prvních podzimních dnech ve školce startujeme první společné činnosti a hry. Jednak stejné začátky zejména v prvních dnech pomohou dětem zbavit se zábran, uspokojit svoji potřebu bezpečí a jistoty. Víím, co bude, jak to bude a držím se s ostatními za ruku a dělám to společně s nimi, takže když nebudu vědět, tak se podívám. Společné rituály na začátku společné činnosti zároveň velmi efektivně pomohou dětem společně se vyladit na stejný rytmus, soustředit se, protože jsou spojené s pohybem a zobrazováním.

Velmi dobře fungují i v situaci, kdy máme ve školce návštěvu, hospitaci, rodiče, protože bezpečný rituální začátek je jistou oporou jak pro děti, tak pro učitelku. Vřele doporučuji vyzkoušet. Navíc poslední z uvedených rituálů nabízí prostor k zahájení hry na cokoli i kohokoliv, ať už nabídku předkládá učitelka či děti.

- Zejména na podzim díky rituálu EndeBendele získávají děti příležitost samy si ovlivnit, na co si budeme hrát, na co si hráli doma s maminkou, babičkou. Ti, co už do školky chodili mají příležitost zavzpomínat, na co jsme si ve školce hráli v uplynulém roce a jaké hry si oblíbili. Současně děti poskytují i zpětnou vazbu učitelce, co v dětech z předchozího roku uvízlo, co si pamatují. A tak si hrajeme na honičky, na pohádky i jiné hry, které děti navrhnou a učitelka jen pomáhá upřesnit a dotvořit pravidlo.

Příklady:

- „Vstávej, vstávej, ratata, podzim ťuká na vrata“- hrajeme obdobu hry Na Peška v kruhu
- „Kolo, kolo, mlýnský začtyry rýnský“ – známá lidová dětská hra
- „Na kolotoč“: pohybová hra v kruhu se změnami tempa. *„Hola, děti, hola, roztočíme kola. Už se rychle točí děti v kolotoči. Ted' se pomaličku toč, polámal se kolotoč...“*. Je potřeba ho opravit a pak může být další jízda, takže: *vezmeme si hoblík, pilku, zahrajem si ještě chvílku, až kolotoč spravíme, tak se zatočíme...“*. Hravě se nám propojí dvě hříčky, ale hlavně se s největší pravděpodobností zapojí i nové děti. Kdo by se nechtěl svézt na kolotoči?
- „Baba jmenovka“ : jeden z nás má babu a honí. Po celou dobu musí hlasitě volat svoje jméno, např. Hanka,Hanka,Hanka...Předá-li babu, změní se i jméno MatýsekMatýsekMatýsek...atd.
- „Strašpytlácká honička“, v níž zkoumáme, čeho se bojíme. Např. učitelka se ptá: „Bojíte se Mě?“, děti odpovídají, že ne a tak to hned vyzkoušíme. “: Děti stojí na jednom konci herny, ti noví a malí pro jistotu ve dvojici se starším a odvážnějším kamarádem. Honičem je učitelka Hanka a říká: „Bojte se, děti, bojte se, Hanka si vás odnese“. Děti poskakují a odpovídají: „My se tebe nebojíme, skáče a dovádíme“ a přebíhají na opačný konec, Hanka proti nim, legračně se snaží strašit.Cílem není děti pochyťat, ale dát jim šanci zvolit cestu, aby přeběhly na opačnou stranu.Hru reflektujeme: „On se mě nikdo nebál, no to mám radost. Tak se určitě bojíte větru...medvěda...školky...pavouka...doktorky...strašidel.....vymýšlíme všechno možné a sbíráme důkazy, jaké my tu máme statečné děti. V závěrečné reflexi dospějeme k tomu, že ve školce není čeho a proč se bát, že se spolu ochráníme a nikoho nedáme a že tu nebude ani opravdivý medvěd ani strašidlo, že si na všechno budeme jen hrát.
- kruhová hra „Já jsem Hanka a volám Míšu“- Hanka s Míšou si jdou naproti a uprostřed kruhu se pozdraví tlesknutím „nazdar, nazdar“ nebo se pohladí
- seznamovací hra „Já jsem Hanka a umím tohle“ – Hanka předvede třeba, jak umí skákat po jedné noze. Děti se podívají a zopakují „Ty jsi Hanka a umíš tohle“ a zopakují pohybově totéž, co Hanka. Všichni mají šanci se představit a pochlubit a ke všemu zjistíme, že každému z nás jde něco lépe a něco hůř...

- námětové zobrazovací hry na to, jak fouká vánek, větřík i pořádný vítr i jak padají hrušky ze stromu, jak se kutálejí jablíčka, jak leze had, známé pohybové hry Na kočku a myš, Na ovečky, Na rybáře
- hry na přání dětí – na co si budeme hrát? Odpověď zní Na Šmouly. A tak si hrajeme na Šmouly, kde si pravidlo hned spolu vymyslíme, např. jak taťka Šmoula-honič honí Šmouly, aby šli domů na večeři a oni se taťkovi schovávají – tak, že si rychle lehnou na břicho na zem a taťka už je nevidí. A pak sotva se nedívá, vyskočí a běhají dál. Jedná se v podstatě o lehanou zachraňovací honičku, jen motivovanou námětem a přáním dětí
- oblíbené podzimní honičky, např:
  - a) „Podzime, bratříčku, přidej mi barvičku...červenou“ – obdoba hry Čáp ztratil čepičku
  - b) „Větrnou honičku“: učitelka nebo starší dítě s šátkem je vítr a říká: „Já zle kouknu, strašně fouknu“- honí děti, děti se mohou zachránit objetím s kamarádem
  - c) „Ovocná honička“: děti jsou jablka, hrušky, švestky, stojí na jednom konci herny, honič v roli toho, kdo má na ovoce chuť je na druhém konci a říká: „Jabka, hrušky, švestky, my je sníme všechny“. Ovoce-děti odpovídají: „Ne nene, ne nene, nechceme být snědené“, přebíhají na opačný konec, honič proti nim, koho chytí, ten se přidává k němu a přibývá honičů. Nakonec všechno ovoce sníme a to je dobře – proč? Kdo má jaké ovoce rád?
  - d) „Hra na kompot“: děti sedí v kruhu na židlích, rozdělené např. jablko, hruška, švestka nebo kaštan, žalud, ořech, když se řekne: Trhám jablka, vymění si mezi sebou místo děti, které jsou jablíčky, když trhám ovoce, vymění si místo všichni. Obdobně Sbíráám kaštany, sbírám kaštany a žaludy, sbírám podzimní plody – děti reagují na signál, pro lepší orientaci je vhodné držet v dlani označení toho, co jsem – v případě ovoce třeba barevné korálky, v případě plodů skutečné plody...

2. část: „Víš, co chřestí v makovici?“

- Co je to Ticho? „Ticho je když...“- děti sedí v kruhu, po kruhu putuje zvoneček, který nezvoní, ať s ním třese sebevíc, je prostě ticho. Všichni vyzkoušejí, zda se zvoneček přece je neozve, ale nic. Jen ticho. V 2.kole si děti předávají zvoneček a dokončují začatou větu: „Ticho je když...nezvoní zvoneček, když nikdo nemluví, když je noc, když jsem v lese, když vypneme televizi, když... Pokud dítě neumí odpovédět, nemá v danou chvíli nápad, jen předá zvoneček dalšímu dítěti v kruhu.

- Zahrajeme si na ticho – „Zamykyzamyky piky, dveře zámky kliky, kde je klíč, ať je pryč“...Po zaznění kouzelného zařikadla nikdo víc nemluví. Brzy zjistíme, že i když máme zamčené pusy, není úplné ticho. Společně nasloucháme zvukům ,které nás obklopují ve školce, na balkóně, na chodbě. Učitelka šeptem komentuje. Zjišťujeme, že kolem nás je plno zvuků, nemusíme vidět, co se děje a přesto víme, že se kolem nás něco děje. Totéž prozkoumáme záhy na vycházce.

- Prostor dostávají sluchové hry i hry typu „Ptáčku, jak zpíváš“ a „Kuře, pípni“, kdy 2 děti jsou v kruhu otočené zády a vyzývají otázkou či pokynem ptáčka či kuře. Některé z dětí zapírá. Úkolem otočených dětí je poznat kamaráda.

- Zkoumáme různé zvuky - děti zkoušejí vyluzovat různé zvuky ústy i vytvářet různé zvuky ve třídě-např. šoupání židlí, trhání papíru, nalévání čaje atd., lze využít i Orffovynástroje a jiné hudební nástroje. Který zvuk je nám příjemný, nepříjemný, popř. proč a co nám připomíná.

- Lze využít různé instrumentální hudební ukázky a nahrávky, co mi připomínají, co asi vyprávějí, jakou náladu přinesly – Strach? Radost? Nebezpečí? apod...

- Je možné doplnit pohybem - natáhnout v herně šňůry s různými zavěšenými chrastidly, děti přebíhají, snaží se vyskočit a dotknout šňůry, zaznamenávají různé zvuky...

- Zařadíme zvukové hádanky (kimovy sluchové hry), při nichž rozlišujeme zvuky různé kvality bez vidění (zvuk flétny, houslí, kytary, stříhání papíru, mačkání papíru, mlaskání, řezání dřeva, zatloukání kladívkem, lití vody, tikání budíku, šeptání apod. Na závěr si každé dítě vyzkouší různé rytmické nástroje, vybere si zvuk, který se mu líbí, zveřejní jej ostatním dětem. Lze zařadit drobné etudky: jak se hádá bubínek s činelem, jak si dřívka hrají na ozvěnu, jak si zvoneček namlouvá rolničky, jak se skamarádí a zvoní spolu atd. Totéž lze s rukama a tleskáním, prostor je i pro ozvěnové hry na tělo, na předměty a nástroje...

- Kterého zvuku se bojím a proč...? Zkoušíme vyluzovat strašidelné zvuky, zařadíme hru na „stahovací kruh“, kdy jedno z dětí sedí uprostřed kruhu na židli s klapkami na očích, ostatní vyluzují různé zvuky, zpočátku zpravidla stejné (než děti nasbírají určitou škálu zvuků), postupně odlišné. Děti postupně s různými zvuky stahují – zmenšují kruh tím, že krok po krůčku se blíží ke střednímu dítěti a zvuky se stávají intenzivnějšími. Důležitá je reflexe středního dítěte po ukončení hry – co ti bylo nepříjemné, co bylo naopak legrační?

- Hledáme budík ukrytý ve třídě podle tikání. Hledají všichni.

- Podobný budíček tiká v těle každému z nás, ale je tam dobře ukrytý. Položte si ruku na hrudník a najděte ho. Děti vnímají tikání vlastního srdíčka. V lehu si děti

nejprve každý sám sobě pokusí najít místo, kde ucítí svoje srdíčko. Postupně to též zkoumáme ve dvojicích.

- Srdíčko nám ťuká, i když spíme, ale pokaždé trochu jinak. Jak zjistíme v dalším cvičení: zkoumáme, když je srdíčko v relativním klidu, zaskáčeme si v rytmu říkadla a zjistíme, že se něco změnilo. V encyklopedii si prohlédneme, jak vypadá lidské srdíčko, a zjistíme, jak je pro tělo důležité. Vyzdobíme si papírová srdíčka a přemýšlíme, komu ho darujeme nejen proto, aby měl zdravé srdíčko, ale i proto, že ho máme rádi.

- Poznáte, co to chřestí? Učitelka projde za dětmi a chřestí makovičkou, děti hádají, co by to mohlo být. Přijímáme všechny odpovědi. Na závěr se makovice přizná nebo ukáže, pak koluje po kruhu, každý si smí zachřestit, ale opatrně.

- Víš, co chřestí v makovici? Opět přijímáme různé odpovědi, na všechny odpovídáme "samá voda, samá voda", čímž provokujeme fantazii dětí až do vyčerpání.

- "Víš, co chřestí v makovici? Přece malí trpaslíci." Děti se mohou začít bránit, pak je třeba přiznat barvu. Ano, možná to jsou maková zrníčka, ale klidně by to mohli být i maličci trpasličí s malinkatými řehtačkami...

- V kruhu si dále podáváme makovici a střídáme otázku s odpovědí. Přidáváme vzájemné oslovení, např. „Míšo, víš co chřestí v makovici?“ Míša odpoví: „Přece malí trpaslíci“ a obdobně pokračujeme po kruhu dál, čímž si současně osvojujeme formou elementárního dialogu první dvojverší Heviérový básničky.

- Jinou variantou může být předávání makovice s otázkou a oslovením na základě výběru kamaráda spojené s chůzí přes kruh.

- A proč tam chřestí? Opět čekáme na řešení dětí a provokujeme k dalším a dalším nápadům. Až se odpovědi dětí vyčerpají, vezmeme si na pomoc knížku, kde najdeme odpověď na podivnou otázku v podobě kratinké básničky Daniela Heviéra:

Víš co chřestí v makovici? Přece malí trpaslíci.

Řehtačkami zachřestí mně i tobě pro štěstí.

(Daniel Hevier, kniha Nevyplazuj jazyk na lva)

- Co to znamená pro štěstí? A co je to štěstí? Co to znamená, když je někdo šťastný a naopak nešťastný? Byl jsi někdy šťastný? A co tvoje maminka, bráška.... Kdy se o člověku řekne: ten měl ale štěstí? Některé otázky si odpovíme slovně, jiné drobnou etudkou nebo jinou technikou. (např. Jak by vypadal svět, kde by byli všichni lidé šťastní? Děti se promění ve šťastné lidi, usmívají se na sebe, poskakují, chechtají se, pohladí se, pozdraví apod. Zastavením pohybu- štronzem (což je jedna z velmi dobrých dovedností dětí, kdy děti reagují např. na úder tamburíny se slovem štronzo a zastaví svůj pohyb i s daným výrazem ve chvíli úderu) vytvoříme fotografii šťastného světa, pro kontrast totéž zrealizujeme se světem nešťastným.

- Jaké barvy má šťastný a jaké nešťastný svět? (totéž srdce šťastného a nešťastného člověka). Výtvarně realizujeme nejlépe ve skupinkách nebo ve dvojicích (provokuje diskusi, dodržení zadání a hlubší zážitek), případně můžeme nejprve spolu hledat šťastné a nešťastné barvy kolem sebe. Navycházce současně zjistíme, jaké barvy umí namíchat podzim na základě vlastního bezprostředního pozorování.

- Proč se někdy stane, že stojí vedle sebe dva a jeden z nich je šťastný a druhý nešťastný? (např. dva pejskové. Všechny děti se promění nejprve v nešťastného pejska, stulí se na zemi, učitelka je obchází a ptá se: Proč jsi nešťastný, pejsku, co tě trápí? Zmapují se důvody, v případě šťastných pejsků, hovících si v bouďčce na polštářku, děti samy v roli pejsků pojmenují, jak pečovat o zvířátka, aby jim bylo dobře. Obdobně třeba dvojice hřib a muchomůrka, jeden šťastný a druhý ne, jablíčko zdravé a nahnilé, den šťastný a smutný, kamarád šťastný a veselý a kamarád nešťastný a uplakaný, protože na něj právě nezbylo oblíbené autíčko nebo se mu stýská po mamince. Velmi dobré je reflektovat běžné denní situace a zážitky a pojmenovávat příčinu svého pláče, smutku, vzteku i radosti. Když někdo pláče, nemůžeme mu pomoci, dokud nevíme, co ho trápí či co ho naštvalo apod.

- Jak je to s trpaslíky v makovici? Jsou tam šťastní? Necháme děti přemýšlet, sdělovat svůj názor, zkušenost, učitelka jen opakuje a komentuje názor dítěte, např. Terezka si myslí, že nejsou šťastní, protože tam mají málo místa, Matěj si myslí, že jsou šťastní, protože na ně neprší apod. Téma lze rozvinout a zobecnit. Jsi ty šťastný, když jsi někde zavřený a nemůžeš ven? Můžeme použít cvičení: děti utvoří sevřený kruh, jeden je uvnitř a snaží se dostat ven, ostatní ho nepustí. S každým dítětem je třeba mluvit o jeho pocitech, zážitku a hlavně zdůraznit, že je to jen hra, abychom prozkoumali, jak je to asi s trpaslíky, když nemohou ven.

- Je šnek šťastný, když ho někdo zavře do krabičky od sirek? A co motýl, když ho ukryjeme v dlaních?

- Nejspíš s dětmi dospějeme k názoru, že bude dobré trpaslíky vysvobodit z makovice. Nebo se rozhodneme, že se každý trpaslíků zeptá, až se mu vysypou do dlaně. Ještě před zveřejněním obsahu makovice je vhodné povzbudit představivost dětí otázkou: jak asi vypadají ti maličcí trpaslíci? Prostor dostává nejen fantazie dětí, ale i prostor pro výtvarné činnosti či grafická cvičení (tečky tužkou apod.)

- Přichází okamžik představení trpaslíků dětem. Otvorem v makovici s patřičnou motivací vysypeme každému dítěti do dlaně pár makových zrníček, makových trpaslíků. Obrovskou roli tu hraje atmosféra a zaujetí učitelky. Necháme dětem čas si trpaslíky prohlédnout a provokujeme fantazii tím, že učitelka sama komentujeme, co vidí ve své dlani. Zadaří-li se, vyjdou z dětí úžasné objevy.

- Na závěr s dětmi zopakujeme celou Heviérovu básničku a uložíme si každý své trpaslíky do vystlané skořápky od ořechu a odneseme si je domů, nebo je zjara společně vysijeme do truhlíku či na záhonek, abychom třeba zjistili, že trpaslík větší nebude ani kdyby se na horu postavil, ale naopak, že jeden malý trpaslík může vyrůst v domeček pro mnoho dalších trpaslíků a tak makoví trpaslíci nikdy ze světa nezmizí☺. Blok můžeme uzavřít známou hudebně - pohybovou hrou „Na čížečka“, která je milou animací toho, jak se zasívá mák, jak roste, jak zraje, jak se láme i tluče atd.

3. část: Jel pantáta za soumraku...

(nabízí práci s říkadlem z lidové poezie tematicky i námětově se vztahujícím k části 2.)

**„Jel pantáta za soumraku,
roztrh se mu pytel máku.
Rozsypal se mák po dlouhých cestách.“**

Navážeme na básničku *Víš co chřestí v makovici* (uvedenou v předchozí části) a spojíme ji přímo s konkrétními činnostmi a hrami na konkrétní námět či téma, která báseň nabízí, např.

- Co je to štěstí? Co je to neštěstí? Kdy jsem měl štěstí a nebo naopak, kdy mě potkalo neštěstí? Vyprávíme si a vzpomínáme.

- Zahrajeme si na Ztracenou bačkorku: s pomocí kamarádů hledáme ukrytou bačkorku v prostoru (mám štěstí, když ji najdu, štěstí, že mám dobré kamarády, kteří mi ji pomohli najít.). V reflexi reagujeme na pocity dětí, kdo našel první, kdo poslední, hodnotíme vytrvalost a odhodlání nevzdat se, kdo měl při hledání větší štěstí atd.

- Zahrajeme si na Mlsnou kozu. Děti sedí v kruhu, drží před tělem ruce spojené dlaněmi k sobě. Jedno či dvě děti jsou stranou a představují mlsnou kozu. Hra spočívá v ukrývání prstýnku do dlaní některého dítěte. Mlsná koza přichází na zavolání *„Mlsná kozo, pojď na zelí, máme dobrý kyselý...“* a snaží se uhodnout, kdo prstýnek skrývá. Reflektujeme, kdo měl štěstí a trefil se.

- Zahrajeme si na Šťastného a nešťastného kocourka: jde o improvizaci postavenou na kontrastu. Nejprve si společně pojmenujeme, kdy je kocourek šťastný a kdy nešťastný, co ho může těšit a co trápit, potom realizujeme v akci. Například: nešťastný kocourek je, když ho nikdo nechce. Děti stojí v kruhu a ke komu se kocourek přiblíží, ten ho odežene pryč. Dítě si prožije v roli kotěte pocit odmítnutí. Totéž lze realizovat při sevřeném kruhu, kde stojí všichni pohromadě a kocourka mezi sebe nepustí. Obdobně postupujeme s kocourkem šťastným. Reflexe: Jak ses cítil ty v roli kocourka? (Nesmíme zapomenout dítě zbavit role a zdůraznit, že odmítnutí nepatřilo konkrétnímu dítěti, ale kocourkovi, doporučuji použít pro dítě – kocourka kostýmní doplněk, např.čepici.)

- Od zvířátek přejdeme k lidem a zahrajeme si na Svět šťastných a nešťastných lidí: vytváříme statické obrazy šťastného a nešťastného světa lidí. Děti stojí ve štronzu, učitelka je obchází a ptá se podle toho, jak dítě vypadá: co se ti, maminko, přihodilo, že jsi nešťastná, co tobě, dědečku... Tím si zmapujeme povědomí dětí o tom, co vnímají jako příčinu neštěstí u lidí. Téma můžeme zpracovat i výtvárně, nakreslit dva světy v podobě mapy Země a dát dětem možnost volby barev pro svět šťastný a nešťastný. V reflexi shrnout, proč má svět nešťastných tolik černé, co znamenají konkrétní místa na obraze atd.

- Zahrajeme si na Šťastné a nešťastné zprávy: učitelka přináší různé zprávy (např. k obědu máme špenát, zítra přijede babička, venku na zahradě běhá králík...), děti na ně reagují podle svého uvážení. Pro koho je zpráva dobrá, vyskočí s reakcí JUPÍÍ, pro koho je to zpráva špatná, schoulí se do dřepu s reakcí ACH JO. Stanoviska dětí se mohou shodovat i různit, pro učitelku fungují jako určitý sociogram. V roli nosiče zpráv může být i starší dítě.

- Možná je pravá chvíle navázat částí nového říkadla: **„Jel pantáta za soumraku, roztrh se mu pytel máku.“** Jaká je to zpráva? Jaká pro pantátu, jaká pro panímá-

mu, jaká pro sousedy, jaká pro vrabce, jaká pro mák. Možná dojdeme k závěru, že stejná zpráva může být pro každého jiná, někoho zarmoutí, jiného našťve, třetího potěší a čtvrtý se třeba posmívá...

- Zpráva o události jde od úst k ústům po celé vesnici. Můžeme realizovat obdobou hry na tichou poštu, tedy hrou na Hlasitou poštu, kdy si děti předávají v kruhu jeden druhému zprávu v podobě části říkadla. Můžeme si zprávu sdělovat v prostoru herny a zároveň vyjadřovat reakci na zprávu. Někoho potkám, sdělím mu a on reaguje a poví dál.

- Co se to vlastně stalo? První dva verše převedeme do akce. Jedno dítě s čepicí na hlavě je pantátou, ostatní děti v pevném hloučku tvoří pytel a sledují cestu pantáty. Říkáme společně první dva verše, na jejich konci uhodí pantáta do bubínku, což je podnětem k tomu, aby se děti (mák) z hloučku rozběhly po prostoru a zůstaly skrčené v klubíčku. I koupil pantáta nový mák a ve hře můžeme pokračovat s novým pantátou. Donekonečna se ale nedá kupovat mák, tady můžeme doplnit improvizací setkání pantáty s panímámou, když už pantáta nedonese pátý pytel máku. Děti podněcujeme k různým obměnám chování, takhle to mohlo být, ale kdyby tu byla jiná panímáma, mohlo to vypadat jinak, tím si můžeme pojmenovávat i lidské vlastnosti a charakterové rysy.

- Když se pantátovi rozsypl i ten poslední pytel máku, rozhodl se, že ho posbírá, aby domů přece jen něco donesl. Ale kde se vzali, tu se vzali vrabci a dali se do uklízení. Děti sbírají rozsypané korálky (hříbečky, různé plody atd.) do textilních pytlíčků, bříšek vrabců a to:

- a) sbírají všechny bez třídění a ztížení
- b) se ztížením, zobáček vrabce je tvořen palcovou rukavicí
- c) s tříděním podle barev, materiálů apod.

Akci můžeme motivovat upravenou písničkou na libovolnou melodii:

„Típ, típ, típ, vrabec máček štíp“.

Poprali se o ten máček, bříško plní každý ptáček,

típ, típ, típ, vrabec máček štíp“.

- Co pantátovi zbylo? Necháme řešit děti (mák není, na nový nejsou peníze, panímáma na mák čeká, co dělat..). Řešení mohou být překvapivá, vycházejí ze zkušeností dětí. Jedním z řešení může být počkat na jaro, zasít pár zachráněných kuliček máku, zalévat je, plít a kypřit, a tím se vrátíme k hudebně pohybové hře, kterou už známe Na mák.

- Co může udělat panímáma přes zimu, aby se všechno neopakovalo? Řešení opět necháme na dětech. Jedním z nich může být, že všechny ty pytle zašije a opatří pořádnou záplatou. Trojice dětí tvoří jehlu, nit a uzlík, vede je švadlenka - panímáma. Ostatní děti utvoří kruh a švadlenka prošívá záplatu různějším cestíčkami skrze kruh, s prolézáním dovnitř i ven. Můžeme vymýšlet různé obměny, motivovat: ***„Já jsem malá švadlenka, ráno koukám z okénka, když sluníčko pěkně svítí, šiju, šiju, pevnou nití, až přišiju záplatu, pak potěším pantátu.“*** Slovní doprovod nabízí prostor pro gradaci hlasovou i pohybovou. Reflektovat můžeme i své chování, kdy jsem já někoho potěšil, udělal mu radost a čím?

- Všechny uvedené aktivity můžeme proložit výtvarnými hrami a grafickými cvičeními (tečky, čáry, klikaté čáry - cesty rozsypaného máku, přerušovaná čára - stehy atd.).

- Nenechte se mýlit tou špatnou zprávou, že veškerý mák sezobali vrabci, některý ano, ale co se stalo s ostatními makovými zrníčky?

Prostor dostává druhá část říkadla: **„Rozsypal se mák, po dlouhých cestách...“**

Mák se kutálel po dlouhých cestách, válíme sudy přes třídu jednotlivě, válíme sudy v prostoru volně, převalujeme se přes sebe (lze zařadit až při určité vyspělosti skupiny). Kutálení máku lze uskutečnit i tak, že si děti lehnu na břicho do řady těsně vedle sebe, první z řady je máček, převálí sudy přes všechny ostatní děti a nakonec si lehne na břicho k poslednímu z cesty a stává se jejím pokračováním. Tak se postupně přes ostatní překutálí každé dítě.

- Následovat může hra s obměněnou písničkou *Kudy kudu kudy cestička*. Text známé písničky obměníme v duchu makového námětu, např.: **„Kudy, kudy, kudy cestička, sypou se zrníčka, kudy, kudy, kudy, cestička, sype se mák...“**. Písnička doprovází volný pohyb dětí v prostoru s nároky na orientaci, vyhýbání a reakci na signál. Na konci cinkne triangl a zrníčka se zastaví na místě.

- Jisté je tedy jedno: Rozsypal se mák, po dlouhých cestách a cesty nikdo nedohoní, ani vrabci. Informaci hned zúročíme v dalších konkrétních aktivitách za doprovodu básničky Daniela Heviéra:

**„Cesty nikdo nedohoní, utíkají tam a zpět,
zvol si jednu a jdi po ní, poznáš celý širý svět.“**

Učitelka a děti vytvoří z pruhů toaletního papíru složité bludiště v prostoru herny s mnoha začátky a křižovatkami. Máme vytvořené bludiště a můžeme si hrát, např.

a) děti sledují cesty z papírových pruhů s nutností vyhýbání na křižovatkách za doprovodu již známé písničky *„Kudy, kudy, kudy, cestička, sypou se zrníčka...“*. Cvičíme ohleduplnost, domluvu, prosazení i ustoupení, opět reakci na signál. Tam, kde se dítě zastaví, makové zrníčko uvízne a časem z něho vyroste nová makovička. Propojíme zastavení s přisednutím do dřepu na místě a hrou na xylofon můžeme udávat tempo růstu makovice.

b) děti - zrníčka sledují cestu krátkou, dlouhou, nejdelší..

c) bludiště doplníme symboly: zelený šátek = les, modrý = potůček, komín z kostek = město atd. Jednotlivá zrníčka se kutálejí podle zadání: jedno zrníčko se kutálelo po velmi dlouhé cestě k lesu, druhé po té nejkratší k potoku atd.

d) Obměn můžeme vymyslet mnoho, stejně jako využití různě motivovaných pracovních listů pro starší děti.

Celý tento blok můžeme ukončit dobrou zprávou: zjara po celé zemi vyrostly z těch rozsypaných makových zrníček krásné a zdravé makovice. A všem kolemjdoucím chřestily do kroku a pro štěstí, protože *„Víš co chřestí v makovici? Přece malí trpaslíci. Řehťáčkami zachřestí mně i tobě pro štěstí.“* Skončíme opět u původní Hevierovy básničky a třeba si vybereme každý někoho, koho máme rádi a zachřestíme mu pro radost a pro štěstí do ouška.

Doplněním mohou být pohádky F. Nepila *„O Makovém mužičkovi“*, Čtvrťkova *„Maková panenka“* apod. Vyvrcholením této části může být i pravá Maková slavnost, Makový mejdan, kdy si s dětmi připravíme makové pokrmy a mejdan doplníme diskotékou s makovicemi ap.

4. část: My jsme malí trpaslíci...

Kdo je to trpaslík?

- Na začátku společně sbíráme informace a zúročujeme své zkušenosti: Podle čeho se pozná trpaslík? Co tě napadne, když se řekne TRPASLÍK? Kdo viděl nějakého trpaslíka a kde? A kdy? A jak vypadal? A kdo je protikladem trpaslíka? S největší pravděpodobností se zúročí i zážitky, zkušenosti, výtvarná zpracování z předchozích částí.

- Nabízí se prostor pro práci s kontrasty a protiklady. Trpaslík, obr. Velký, malý. Široký, úzký. Vysoký, nízký atd. Aby nezůstalo jen u slov, hned dětem nabídneme akci, hry, např.:

a) podávání 2 míčů různé velikosti po obvodu kruhu, honička míčů

b) honička dvojic, dítě obr honí dítě trpaslíka, ostatní děti tvoří ve dvojicích domečky, trpaslík se může zachránit vběhnutím do domečku, ke komu ze dvojice se postaví zády, ten se stává trpaslíkem. Hru lze doplnit zvukově, obr třeba: Lámu skálu, trpaslík: Ťapity, ťapity. Chycený trpaslík se může stát obrem. (Poslední pravidlo závisí na vyspělosti skupiny, děti ho mohou zneužívat a schválně se nechat chytit.)

c) třídění velkých a malých předmětů

d) řazení předmětů podle velikosti

e) řazení dětí podle velikosti (s otevřenýma očima, poslepu) atd.

f) využití skupiny předmětů, hraček či různých pracovních listů, z nichž děti budou vybírat či zaškrtnout podle slovního diktátu velké auto, malý míček, vysoký strom atd.

- I já jsem se už potkala s trpaslíky. Jestli chcete, tak vás za nimi klidně zavedu.

- Za sedmi horami, za sedmi dolinami, za sedmi řekami, pod sedmi vysokými stromy stál podivný domeček. Chcete se tam podívat? Akce: Postavíme překážkovou dráhu, která ilustruje cestu k domečku. 7 židlí za sebou postavených vytvoří 7 hor (znázorněných opěradly) a 7 dolin (znázorněných sedátky), které musíme přejít, 7 řek (tyčí) přeskočit, 7 stromů (7x7 kostek postavených na sebe) obejít a dojdeme k obrázku podivného domečku se špičatou střechou (také to můžeme jenom konstatovat a děti zobrazit pohybem).

- Domeček měl 7 oken, co strašně vrzala. Nakreslíme ve vzduchu obrys okna, předpažíme, spojíme ruce a postupně každou rukou zvlášť upažujeme se zvukem KRÍ, KRÁ, 7x zopakujeme. Domeček měl jedny dveře, co strašně vrzaly, otočkou ilustrujeme otevírání dveří se zvukem KRÚ,RÍ, ROUROUROUROU.

- Stejným úvodem pak můžeme začínat nové vstupy do pohádky s tím, že už nebudeme stavět dráhu, ale budeme ilustrovat společné vyprávění pohybově (tj. budeme uplatňovat techniku narativní pantomimy – co se říká, vypráví, se současně zobrazuje), např. za sedmi horami (děti předklon, dlaně na zem, propnutá kolena), za sedmi dolinami (děti leh na zádech, nohy i ruce zvednuté do výšky), za sedmi řekami (leh na břicho a bubláni) .... atd. Tento začátek slouží k rychlému připomenutí a vtažení do děje a k aktivaci psychomotorického aparátu.

- Kdo v tom domečku bydlí aneb představují se trpaslíci.

- Víme už, kde stál podivný domeček i jak vypadal a tak můžeme nahlédnout oknem do domečku. Okno nám zastoupí dřevěný rám nebo paraván nebo klíčová dírka do sousední místnosti atd. Děti postupně nakukují a oznamují, co vidí. První nakoukne učitelka, oznámí, co viděla, čímž nabídne prostor pro fantazii.

A tak patrně v domečku objevíme věci nevídané. Nejen 7 židliček, 7 postýlek, ale i 7 nočníků, krb, lampičky, televizi, ledničku, vanu na kolečkách a mnoho dalších zvláštností.

- Kdopak asi v domečku bydlí? Pokud děti neuvedou trpaslíky, můžeme jim napovědět. Např. do dlouhého pruhu balícího papíru vystříhneme 7 otvorů ve velikosti dětského obličejce, nad každý dokreslíme jinou čepičku, necháme 7 dětí přistoupit zezadu a položíme otázku znovu. Domeček byl malý jako makovice a víš, kdo bydlí v makovici? Stejně jako v makovici v podivném domečku bydlí trpaslíci.

- A trpaslíci byli někdy 7x veselí, jindy 7x smutní, někdy zamračení, ospalí, rozpustilí, mrzutí, nafoukaní, atd. Děti s využitím otvorů vyjadřují pouze prostřednictvím obličejce nálady trpaslíků. Nejprve podle zadání, později samy za sebe a ostatní děti se snaží určit, jakou náladu má dneska trpaslík v pruhované čepičce, jakou ten v červené atd. Lze doplnit otázkami pro jednotlivé trpaslíky, které už zpřesňují informace o jejich životě: Z čeho se raduješ, trpaslíku? Proč jsi smutný? Z čeho máš strach? Proč jsi ospalý? atd. Děti v otvorech nejednají samy za sebe, ale v rolích trpaslíků a my se zároveň dovídáme spoustu nového o trpaslících, třeba kdy špatně spí, z čeho mají strach atd.

- Někdy se některému trpaslíkovi nechtělo vstávat a tak chyběl u snídaně. Děti se otočí zády a jeden z trpaslíků zmizí. Úkolem je poznat, který zmizel, a hned můžeme specifikovat důvod. Třeba trpaslík Ondra je asi nemocný atd.

- Obměnou může být hra s říkadlem: **„Někdy si dva trpaslíci, vyměnili po čepičci.“** Dvě děti se v otvorech vymění, úkolem je postřehnout změnu. Totéž lze převést do reálu formou hry „Hádej, co se změnilo, co tak nebylo?“. Děti si vymění např. části oděvů, místa u stolků a dítě nepřítomné v době změny hádá. Totéž vnímáme v prostorách herny, šatny atd.

- A když se všichni vymarodili a vyspali, otevřela se v domečku okénka (vzorec KRÍ KRÁ), dveře (KRÚ RÍ ROUROUROU) a trpaslíci vypochoovali do lesa. Botičky jim vrzaly PRÍRUM PRÁRUM. Zde je zajímavý prostor pro rytmická cvičení - ťapání dlaněmi o podlahu s opěrným textem přírumprárum v různém rytmu, tempu a hlasitosti, společně i postupně s dlaněmi naskládanými po obvodu kruhu. Obměnou je hra „Ťapaná“, kdy děti mají dlaně položené na zemi před sebou, u menších dětí je lepší začít s jednou rukou, druhou si schovají za zády. Dlaně postupně ťapou - plesknou o podlahu se slůvkem ŤAP v daném rytmu jedna za druhou. Zvládneme-li dané pravidlo, přidáme možnost změny směru chůze: ťapeme po kruhu vpravo, změnou je zdvojené ťap ve stejném rytmu, tedy ťap-ťap doprovázené dvojím tlesknutím a změna, pokračuje kamarád vlevo a směr dále jde doleva, dokud jej někdo další nezmění. Děti ťapanou se změnamí směru nezvládnou hned, hra v této podobě je určena pouze nejstarším předškolním dětem. Chůzi trpaslíků může v různých obměnách doprovázet písnička:

**„My jsme malí trpaslíci, to nám každý dosvědčí,
trpaslíci uličníci smějou se a nebrečí.
I když vzrůstem trochu malí, jinak jsme však dokonalí,
hodní, hezcí jako kvítí, pilní, přesní, pracovití.
A důležitííí!“ ☺**

- Úvodní část představení trpaslíků můžeme uzavřít nejaktuálnějším trpasličím problémem. Trpaslíci jsou malí, mrňaví, lidé jim připadají jako obři. Nejspíš se lidí také trochu bojí, a tak je málokterý člověk vůbec potká.

• Jaké nebezpečí hrozí malým trpaslíkům (a jaké malým dětem)?

Zde vzniká prostor pro uplatnění dětských zkušeností a modelování různých situací. Můžeme samozřejmě na dané téma diskutovat, ale víme, že děti předškolního věku mají velkou potřebu pohybu, aktivity, hry, takže je vhodné poznatek, zkušenost a prožitek dětí opět nastolit vhodně zvolenou motivovanou hrou, např.:

- Když je někdo malý, snadno se ztratí a těžko hledá. Děti zkoušejí hledat v prostoru velké herny (velkého světa) malý korálek (malého človíčka). Dáme dětem šanci si vyzkoušet, že to není snadné. Právě tak můžeme v interiéru školky hledat ukrytého kamaráda. Je snadné najít někoho, když nám neřekl, kam jde? Už jsi se někdy ztratil? Co bys dělal, kdyby ses ztratil? Jak to budeme dělat u nás ve školce, aby se nám nikdy nikdo neztratil? Pokusíme se společně s dětmi zformulovat společná pravidla pro pobyt ve školce i venku.

- Kdo by znal lépe odpověď na otázku Čím velcí lidé škodí a ubližují malým? než samotní trpaslíci. Proto se zeptáme právě jich a zúročíme tím dosavadní informace i zkušenosti dětí. Ví o nebezpečích vnějšího světa? Do role trpaslíků postavíme děti, nacházíme je v okamžiku, kdy je jim tak skoro do pláče, protože jim někdo ublížil. Děti s čepičkami na hlavě si najdou místo v herně, kde vzpomínají, kdy jim bylo tak, jako trpaslíkům. Učitelka s ostatními dětmi je obchází a ptají se na důvod jejich smutné nálady. Děti v rolích trpaslíků pochopitelně ventilují svoje zkušenosti.

- Na závěr můžeme zařadit i rozhovor na téma, jak a čím mohou někteří velcí lidé dětem ublížit. Na základě dětských zkušeností, byť i zprostředkovaných (snad), můžeme s dětmi společně reflektovat, jak se zachovat, když někdo cizí zvoní za dveřmi, když jim někdo cizí něco nabízí, když někdo cizí zastaví s autem a chce ukázat cestu atd.

- Samozřejmě reagujeme i na reálnou situaci. Kdo u nás ve školce ubližuje malým dětem? Kdo kdy tobě ublížil? Možná se tím odkryjí utajené problémy, možná se najde prostor pro rozlišení, kdy je ublížení nechtěné (a omluvitelné) a kdy někomu ubližují vědomě a úmyslně. Venku pak objevujeme, že lidé mohou ubližovat nejen dětem a zvířatům, ale i přírodě, hledáme důkazy např. vyhozené plastové lahve v lese, pořezané stromy. Pozorujeme podzimní přírodu a radujeme se z toho, co všechno podzim dovede, pokud mu to lidé nekáží...

- Odlehčit toto poměrně náročné téma můžeme různými pohybovými aktivitami sledujícími nejen pohybovou složku, ale i vzájemnou spolupráci starších a mladších dětí např. již uvedenou hrou Na obra a Palečka, nebo ozvláštněnou ilustrací písničky Když jsem byl maličký pacholíček, nebo společnou činností mladšího a staršího dítěte ve dvojicích se vzájemnou pomocí (např. navlékání korálek, při kterém má každý k dispozici pouze jednu ruku). To vše nám může pomoci dospět k závěru, že malým neubližujeme, protože i malí jsou důležití.

- Trpaslík bez čepičky není trpaslík

-Na úvod si zahrajeme pohybovou hru „Trpaslík ztratil čepičku, měla barvu barvičku...“, která je obdobou známé pohybové hry Čáp ztratil čepičku, kdy děti reagují na zadanou konkrétní barvu a hledají tuto v prostoru či na sobě. Krom barev základních a doplňkových lze volit i barvu strakatou, pruhovanou, veselou, ale i barvy motivované jmény dětí, např. Haničkovou a to znamená objevit v prostoru člověka jménem Hanička a dotknout se ho. Krom barev tak procvičujeme i znalost jmen i vzájemné poznávání – jakou barvu má asi ráda Hanka, když často nosí pruhované modré tričko??

- Trpaslík bez čepice není správný trpaslík, to ví každý, ale když je trpaslík nepořádný, najít čepičku mu dá pořádnou práci. A bez čepice se trpasličit nedá. Následuje hledání ukryté čepičky v prostoru, později s přidáním pravidlem: kdo čepičku najde, dělá jakoby nic, pošeptá jen učitelce a dá šanci ostatním. Hra končí, až čepička najde poslední kamarád. Je náročná na sebeovládání a vyrovnání se s pocitem, že někdy jsem více úspěšný a jindy méně. Stupeň obtížnosti hry s přidáním ztíženým pravidlem odpovídá nejstarší věkové skupině, ale velmi dobře funguje i ve smíšené skupině, kde mohou děti hrát ve dvojici – starší a mladší. Princip hry ve dvojici umožňuje i malým dětem, aby nebyly často jen diváky, a zároveň pomáhá klimatu třídy – my vlastně můžeme hrát všechno, když si pro to vytvoříme podmínky☺.

- Není divu, že trpasličí se s čepičkami trochu chlubí, jsou opravdu krásné a zajímavé. Můžeme doplnit výstavou vlastních dětských čepic či vyrobených trpasličích. Trpasličí se snaží přesvědčit ostatní, že právě ta jejich čepice je ze všech nejkrásnější. Je vhodné pomoci dětem – trpaslíkům „nastartovat“ vlastní prezentaci čepičky. Často pomůže začátek stejné věty, kterou každý trpaslík zopakuje. Promluvu dítě – trpaslík uvádí slovy: „To nic není, to moje čepička...je modrá, duhová, s nápisem, větrací, veselá atd.“ Otevírá se prostor fantazii, originalitě, dítě vydává souvislejší řečový projev, má šanci vyniknout, upoutat na sebe pozornost, prodat své "zboží" a při tom si všimnout zajímavých detailů čepice.

- Chlubení trpaslíků může přerůst ve hru s čepicí, ve které děti stojí v kruhu a sólový projev se střídá se společným: Já mám čapku a ta umí tohle...(skákat, točit se na ruce, přeskakovat z ruky do ruky, hrát jako loutka atd). Ostatní zopakují a předvedou: Ty máš čapku a ta umí tohle..

- Co by to bylo, kdyby to nebyly čepice? Děti vymýšlejí a hledají zástupné významy, např. košík, kolébka na miminko, houba atd. Co kdo vymyslí, hned předvede a funguje-li to, ostatní pochválí: Ó, Ó, Ó, to se povedl Ó.

- Ale někdy, někdy si dva trpasličí, vyměnili po čepici. Následuje hra se střídáním čepiček v různých obměnách. V řadách proti sobě, při vyvolávání jmen v kruhu, podle výběru s oslovením, poprošením a vyslovením žádosti a poděkováním. Jindy si v rytmu říkadla podáváme čepice po kruhu, na znamení zastavíme a čepice si vyzkoušíme. Můžeme vytvářet i drobné sociogramy: Vyměň si čepičku s tím, s kým si chceš dneska hrát, s tím, kdo ti dneska ublížil ... V závěrečné reflexi nám vyklíčí důležité pravidlo: mohu si do školky přinést ukázat novou čepici stejně jako novou hračku, ale jen tehdy, když ji mohu půjčit kamarádovi. Co nechci nebo nesmím půjčit, to do školky nenosím!

- Jenže o čepice se museli trpaslíci pořádně starat, protože trpaslík bez čepice není žádný trpaslík, a jak jsme zjistili, v domečku není nikdo, kdo by o trpaslíky a jejich čepice pečoval. Kdo se o tebe stará? Kdo ti pere oblečení, kdo ti vaří, kdo si s tebou hraje atd. A nezapomeneš taky někdy maminku či tatínka pochválit a poděkovat? Co by za to trpaslíci dali, kdyby měli maminku nebo tatínka a nebo aspoň babičku a dědu.

- A tak se trpaslíci pustili do praní čepic. Následuje pohybová ilustrace říkadel námětově souvisejících známých nebo vymyšlených, popř. jen hra se zvuky a zvukomalebnými slovy s různým výrazem a rytmem, např.: pe-ru/ pe-ru/ pe-ru/, mááá-chááám/ mááá-chááám/ CÁK/ mááá-chááám/ mááá-chááám/ CÁK, ždímyždímy/ UF UF UF/ ždímyždímy/ UF UF UF/, cvak cvak/ sušííí/ cvak cvak/ sušííí/ ... atd. Zároveň si učitelka mapuje výslovnost dětí.

- Někdy bylo třeba čepice i zašívát a to lze obdobou pohybové hry Jehla a nit. Děti v kruhu tvoří společně čepici, trojice dětí jako jehla, nit a uzlík volně prochází pod zvednutými pažemi kamarádů a v rytmu říkadla či písničky zašívá čepici. Můžeme si zahrát s klubíčkem posílaným v kruhu, kdy odmotávající se nit zachycená dítětem vytváří jakousi pavučinu nebo iluzi zašívání díry. Pavučinu pak můžeme opatrně zvednout, položit na zem a radovat se z toho, jak jsme díru originálně zašili. Zjišťujeme, že všechno se dá opravit a vyřešit, jen je potřeba o tom vědět. Z toho nám vyklíčilo důležité pravidlo – když se něco ve školce pokazí, porouchá nebo je potřeba zašít či opravit, řekneme paní učitelce, co se stalo a společně vymyslíme, jak to napravit.

- Ale s uklízením měli trpaslíci starosti. Následuje uklízení čepiček. Sledujeme prostorové vztahy a zadáváme trpaslíkům pokyny a rady: uklidit čepici na židli, vedle židle, pod židli, mezi stůl a židli, můžeme postavit polici z Polikarpovy stavebnice, pak nahoru, dolů, doprostřed, nahoru vpravo, dolu vlevo atd. Obdobou je v reálné situaci uklízení hraček na své místo, rozpoznání své značky, uklízení svého oblečení, lehátka, stolečku po jídle atd.

- Zkrátka na svoji čepičku je každý trpaslík náležitě pyšný. Ilustruje nám to i básnička Jiřího Žáčka:

***„Já mám čapku, ty máš čapku, to je důvod k oslavě,
kdo má čapku, to je chlapík, nechte, prosím, na hlavě.***

***Ti co chodí prostovlasí na to brzo doplatí,
nebudou mít pod čepicí, čili budou hloupatí.“***

Básnička nabízí pohybové zpracování i popřípadě práci s úslovím "Mít pod čepicí".

V průběhu drobných her a cvičení získáváme další informace o trpaslících, jejich vlastnostech a o způsobu života, které budeme průběžně uplatňovat v následujících činnostech. Například jsme se dozvěděli, že jsou trochu nepořádní, vzájemně si pomáhají, jsou dobří kamarádi a musí se o sebe sami starat a občas s tím mají asi problémy. Konfrontujeme a reflektujeme získané informace i zkušenosti ze života trpaslíků s vlastním životem v mateřské škole, se sebou, vyhodnocujeme, jestli si umíme ve školce pomoci i poradit nebo místo toho chodíme jen žalovat paní učitelce, třebaže dobře víme, že žalování to nevyřeší☺.

5. část: Ze života trpaslíků aneb jak žili a trpasličili...

Jak se žilo v trpasličím domečku:

- Trpaslíci měli jeden dům (znázorníme každý svou židličkou), kolem domu zahrádku (na pojem zahrádka reagujeme oběhnutím židličky), v domě půdu (vystoupíme na židli), pod domem sklep (zalezeme pod židli). A hned domeček navštívíme. Učitelka rychle střídá pojmy a děti reagují: na půdu, do sklepa, vedle domu, na zahrádku atd.

- Co všechno měli trpaslíci v domečku? (Něco sedmkrát, o něco se museli dělit - to necháme na zvážení dětem, opírat se mohou o zkušenosti z předchozích činností.) Prostor domu vytýčíme například sololitovou deskou, kusem textilu nebo nakreslíme křídou. Děti umísťují kostky jako zástupné předměty do prostoru. Třeba: měli uprostřed jeden stůl (kostka doprostřed), sedm židlí (sedm kostek okolo stolu) atd.

- Vyjdeme z uvedeného a využijeme pohybového ztvárnění s daným vzorcem pohybu. Děti reagují na pokyn a stávají se věcí. Postel = lehnout si na záda a zahnutými špičkami označit pelest, židle = sed s předpaženými pažemi, které tvoří opěradla na ruce, lavička = klek s oporou o ruce, umyvadlo = paže před tělem spojit do kruhu, osobní skříň, kterou měl dozajista každý trpaslík = stoj rozkročmo atd.

- Může následovat hra, ve které se polovina dětí stává trpaslíky a polovina věcmi, které jim slouží. Učitelka komentuje: Trpaslíci se vrátili z lesa a posadili se každý na svou židli (děti-trpaslíci se posadí každý na klín kamarádovi, znázorňujícímu židli). Když se najedli, posadili se na lavici, zuli si boty, uklidili je pod lavici a šli se umýt do umyvadla atd. až po uložení do postele. Děti vše zobrazují a zároveň jsou motivované ke spolupráci ve dvojicích. Hru lze zefektivnit rychlým vyprávěním, rychlým střídáním pokynů, střídáním dvojic atd.

- Poznámka: ve výše uvedených aktivitách nejde pouze o hry pohybové (orientace v prostoru, provedení pohybového vzorce, cvičení rovnováhy atd.), ale i o hry kognitivní (porozumění pojmům, prostorové vztahy, početní představy, pozornost atd.), smyslové (zraková a sluchová představivost a paměť, koordinace smyslového vnímání a pohybu atd.), hry tvořivé (rozvoj fantazie při práci se zástupným předmětem, vlastním tělem, při vyjádření představy slovně atd.), hry osobnostní (odbourávání ostychu, posilování sebevědomí atd.) i o hry sociální (upevňování sounáležitosti skupiny, společné sdílení činnosti, základy kooperace atd.).

- Žili si ti trpaslíci dobře a spokojeně, jen ta velká skříň jim dělala starosti. Skříň představuje velká bedna, kufr či švédská bedna a nás samozřejmě zajímá, proč dělá trpaslíkům starosti. Nejspíš zvítězí zvědavost dětí a budou se chtít do skříně podívat. Vyčkáme, až budou imaginární trpaslíci spát a můžeme vyslat průzkumníka do určené části místnosti. Nebo můžeme sledovat otvorem v papíru (klíčovou dírkou), co se v imaginární chaloupce děje a jestli se už trpaslíci chystají na kutě. Zde máme opět prostor pro fantazii dětí, necháme je popisovat, co právě vidí, i když ve skutečnosti tam nic není. Tyto okamžiky bývají barvitě, živě, děti jsou vynalézavé a přesvědčivé. Pak se přiblížíme opatrně ke skříni plné různého oblečení a zjistíme, že je tam náramný nepořádek, věci naruby, bez ladu a skladu, halabala a nesložené. Dáme se do úklidu. Cílem je zvládnout převrácení věcí z rubu na líc, skládání oblečení, párování a rolování ponožek, skládání svetrů a mikin. Ve snaze udělat trpaslíkům překvapení se to nejspíše bude, ej-

hle, dařit. Nejspíš to stihneme jen tak tak, protože už se trpaslíci probouzejí (nebo vracejí z lesa) a my máme možnost si zahrát na překvapené trpaslíky- stačí si nasadit čepičky, proměnit se v trpaslíky a s trpasličí písničkou se vrátit domů a rovnou ke skříni....

- Dobře už známe trpasličí domeček a poznáme ho snadno: je malinký, se špičatou střechou, sedmi okénky a dovnitř se vstupuje těžkými vrzavými dveřmi. Lze se vrátit k úvodu a původnímu pohybovému vyjádření. Lze zařadit práci s plošnými geometrickými tvary na pracovním listu. Obrysové stěny domečku jsou nakreslené, přikládáme střechu (trojúhelník), okénko (čtverec), dveře (obdélník), mističku (kruh) atd. Úkoly lze nepřeberně variovat, kombinovat, ztížit řazením podle velikosti a počtu. Například: kdyby v domečku bydlel jeden trpaslík, tak by byl nejmenší, s nejmenší střechou, nejmenšími dveřmi, jedním okénkem atd., kdyby v domečku bydleli dva trpaslíci..... Dál lze zobecňovat: vyber nejmenší čtverec, největší trojúhelník, všechny kruhy, seřaď je podle velikosti, na nejmenší mističku dokresli nejmenší lívaneček atd.

- Co dělají trpaslíci celý den?

- Tuto aktivitu lze navodit např. rozložením dlouhé řady zástupných předmětů a nechat děti

"přečíst" jeden trpasličí den: příklad řady předmětů - budík, kartáček na zuby, ručník, kabátek, hrneček, pilka, talířek, polštářek, košík, kastrůlek, pexeso, ručník, svíčka, peřinka. Procvičovat lze i prostorové a časové vztahy: mezi, před, po, ráno, odpoledne, večer, v poledne apod., a to tak, že děti neodpovídají slovně, ale pantomimicky předvedou činnost vyjadřující zástupný předmět daného časového úseku. Opět další obměny a varianty jsou možné a žádoucí. Reflektujeme současně, co děláme ve školce celý den my, co nejdřív, co potom a může se stát, že je to někdy jinak a že si po svačině nehrajeme spolu na koberci? Kdy, proč? Dětem nabízíme zažití rituálů běžného dne a navozujeme tím pocit bezpečí a jistoty, vím, co bude a jak to bude a nemusím se bát.

- Jeden trpasličí den lze obdobně vyjadřovat formou narativní pantomimy - učitelka, či starší děti vypráví, co se dělo po celý den a ostatní děti v roli trpaslíků vyprávěné ilustrují pohybem, každý sám za sebe, jak si to vymyslí. Samozřejmě, že zpočátku děti kopírují učitelku či starší kamarády, ale postupně je vlastní invence dítěte s uplatněním vlastní zkušenosti větší. Dítě se zbavuje ostychu a zábran, začíná být samostatnější a troufne si i na vlastní zobrazení a názor. Pozor, nesmí být učitelkou či ostatními zesměšněno.

- Využít lze i hádanky: děti (trpaslíci) se domluví na nějaké činnosti z průběhu dne trpasličího, jedno dítě je stranou. Když se hadač vrátí, následuje otázka trpaslíků: Honzo, Honzo, porad', co teď máme dělat? Hadač odpoví: "Dejte se do práce!" Trpaslíci předvádějí určitou činnost beze slov a hadač se ji snaží rozpoznat...

- Je možné pracovat i s elementární problémovou situací, např.:

a) Jednoho dne ovšem budík drnčel ze všech sil, ale trpaslíci nevstávali. Čím to? Šli pozdě spát? Nespali v noci a dospávají to ráno? Co se asi stalo? Posbíráme širokou škálu dětských názorů, můžeme zkusíme s dětmi mapovat různé důvody a pokusit se situaci ztvárnit v improvizaci.: např. v lese byl požár, trpaslíci zabloudili v lese a jak to vyřešili, jeden z trpaslíků se v lese ztratil a ostatní ho museli hledat atd. Improvizaci předchází stručná instrukce, postavení dětí do

rolí, rozehrání situace a její řešení. Učitelka může hru kdykoliv přerušit a prodiskutovat s dětmi její další průběh, nebo skrze přijatou roli motivovat děti k jednání - učitelka může být v roli jednoho z trpaslíků, stejně jako v roli nějakého zvířete, např. moudré sovy, v roli myslivce, prince, který je v lese na honu, záleží na tom, co děti nabízejí. Nebojme se improvizované námětové hry na něco a na někoho v dané situaci, byť nám, dospělým, připadá často jakoby „málo vzdělávací“, pro předškolní dítě je důležitá, nezastupitelná, přirozená nikoliv pro svůj výsledek, ale pro vlastní proces hry.

b) Jednoho dne zůstali trpaslíci doma. Proč, co toho bylo příčinou, důvodem? Někdo onemocněl? Pokazilo se počasí? Opět zmapujeme důvody, vyjdeme z dětské zkušenosti - proč někdy nepřiđeš do školky? Pokusíme se opět naplnit v akci a rozehrát situaci v námětové hře...

c) A co vlastně dělají trpaslíci, když venku prší? Co děláš ty, když venku prší? Obdobně jako ve výše uvedených příkladech máme prostor pro pantomimu, pantomimické hádanky, námětovou hru.

- Co tedy dělají trpaslíci, když venku prší??

Malý námětový blok o dešti, o kapkách, o počasí, o podzimu může být předehrou k následující nabídce činností. Přímá pozorování počasí venku, rytmické hry, písničky, říkadla, pohybové hry motivované podzimem i podzimním počasím, výtvarné a pracovní činnosti mapující naše zážitky i zkušenosti z pobytu venku - to vše může najít prostor nejen při řízené hře, ale i v době zájmových činností atd.

- Jsou dešťové kapky pro trpaslíky nebezpečné? Proč? Čím? Co je ještě pro malého trpaslíka nebezpečné? Co pro malé děti?

- Co tedy dělají v domečku trpaslíci, když venku prší? Děti se ve dvojici, v malých skupinkách či společně domluví na činnosti, kterou trpaslíci vykonávají, když prší a poté ji přehrají- zahrají si na to. Ostatní zkusí pojmenovat, co viděli, co trpaslíci dělali. Někdy si hráli na honičku, jindy hráli karty atd., záleží na dětské fantazii i zkušenosti.

- Jenže venku přšelo, jen se lilo, už několik dní. Trpaslíci smutně koukali z okna, mračili se na celý svět a hubovali, hartusili, mudrovali... Co to znamená hubovat, hartusit, brblat i mudrovat. Obsah synonym můžeme zkusit s dětmi v konkrétní situaci: hartusíš, že se ti nechce vstávat, hubuješ, že ti někdo snědl svačinu, mudruješ, proč už tě maminka posílá spát a ty se chceš ještě dívat na televizi atd. Mapujeme, jak to vypadá, uplatňujeme svoje povědomí o daném pojmu, současně cvičíme slovní pohotovost i výřečnost dětí. Máme my také ve školce někoho, kdo pořád brblá a hartusí? A jak by se nám chodilo do školky, kde by paní učitelka pořád jen hartusila a hubovala? A dá se nějak zařídit, aby tomu tak nebylo?

- A tak trpaslíci bedlivě sledovali v televizi předpověď počasí. Akce může vypadat následovně: jedno dítě v rámu z papíru či kartónu se stává televizním redaktorem přes počasí, vysílá zprávu o počasí. Ostatní děti-trpaslíci, sedí na židličkách a pozorně poslouchají. Je-li zpráva dobrá, vyskočí s výkřikem JUPÍÍ a radostně oběhnou zahrádku-židličku, je-li zpráva nedobrá, hubují KRUPICE ČEPICE a rozmrzele zalezou pod postel -židličku. Redaktoři se rychle střídají a fantazii

děti se meze nekladou...I my si s dětmi pořídíme kalendář počasí a pečlivě si zaznamenáváme každý den, jaké počasí nám podzim nadělil.

- A tak trpaslíci stejně jako my bedlivě sledovali oblohu. Viděli mraky a mráčky nejrůznějších tvarů a každý něco připomínal: vytrháváme nepravidelné kusy ze zmačkaného novinového papíru, rozložíme je a hledáme, čemu se vzniklý mrak podobá, případně vytržený tvar nalepíme a dokreslíme.

- Rozdělíme děti na dvě poloviny, polovina dětí představuje trpaslíky u okna, druhá mraky. Děti - mraky se různě proměňují, zaujímají různé polohy a postavení, trpaslíci určují, čemu se ten či onen mrak podobá, co jim připomíná...

- Podle situace na obloze trpaslíci reagují: svítí-li sluníčko (uč.zvedne žlutý šátek), je čas vyběhnout ze své židličky do lesa (do prostoru herny) a poskakovat v lese. Objeví-li se na obloze bílý kudrnatý mráček (např. čepice z beránka), trpaslíci se pro jistotu chytí s kamarádem za ruku a poskakují společně, objeví-li se černý mrak, trpaslíci na nic nečekají a utíkají rychle domů- každý na svou židličku.

- I tento týden je v trpasličím domečku "náladu pod psa" - od pondělí prší a prší, jakoby už nikdy nechtělo přestat... "Mít náladu pod psa" - co to znamená, jak to vypadá? Můžeme opět využít balící papír s otvory pro hlavičky, děti svými obličejí vyplní hlavičky trpaslíků s náladou pod psa. Víme, že dnes mají trpaslíci náladu pod psa, protože prší. Výslechem jednotlivých podmračených, smutných, otrávených a našťvaných trpaslíků (dětí v otvorech) se můžeme dozvědět víc - kdy má trpaslík důvod k tomu, aby měl náladu pod psa ...Děti přistupují k otvorkům a ptají se trpaslíků: "Co ti dneska pokazilo náladu? Co ti je? Proč se mračíš? Proč jsi smutný?..."

- Vrátime-li se následně do reálu: Měl jsi ty sám už někdy náladu pod psa? Kdy? Proč? Kdo nebo co tě špatné nálady zbavilo? Kdy tě přešla?

- Navázat může asociační kolečko:"Jaká může být vlastně náladu?" Děti si např. posílají míč v kruhu, kdo má míč, vymyslí přívlastek hodící se k náladě. Lze doplnit výtvarnou hrou: jaké barvy má dobrá, špatná, vzteklá, smutná, veselá náladu?

- "Co by kdyby..." je cvičení opírající se o vzájemnou znalost dětí i uč.ve skupině. Kdyby dnes měla Hanka špatnou náladu, čím by se dala napravit, co by Hanku potěšilo? K Hance pak přistupují jednotlivé děti a činí různé nabídky či gesta, přemýšlejí, čím by Hanku mohli potěšit, vykonávají různé aktivity, které by proměnily Hančinu náladu. Jindy se můžeme pokusit člověka se špatnou náladou rozesmát (všemi dostupnými způsoby - slovně i třeba polechtáním, fantazii se meze nekladou). Cílem je proměnit Hančinu nedobrou náladu, vysvobodit ji ze zajetí špatné nálady a také zjistit příčinu špatné nálady. Opět nám vyklíčí cenné pravidlo - abychom ti mohli pomoci, musíme vědět, co se ti děje, proč jsi našťvaný, proč pláčeš atd.

- Vrátime se ještě na chvíli zpátky k trpaslíkům a dnešnímu důvodu jejich špatné nálady - dešti. Největší trpaslík (uč.v roli trpaslíka) svolává své bratry - trpaslíky na důležitou poradou: „Bratři, venku leje jako z konve a zdá se, že to už nikdy nepřestane. Kdo má deštník a ještě ke všemu je velký, ten se směje. Ale co my? Co budeme dělat? V takovém počasí se nedá ani poctivě trpasličít a když to tak půjde dál, bez trpasličení už z nás nebudou trpaslíci, ale znudění peciválové. Co

budeme dělat, na co si hrát než přestane pršet? Přijímám vaše návrhy." Následují návrhy trpaslíků, děti vymýšlejí, co všechno by chtěly dělat a na co by si chtěly hrát. Učitelka pomáhá k navrhovaným činnostem vytvářet podmínky, pro navrhovanou hru pomoci dětem vytvořit pravidla. A výsledkem může být i zhotovení trpasličích deštníků, ať už z papírů, látky, listů či jiných přírodnin pro případ, že by přšlo ještě týden...

- Je po dešti a trpaslíci už zase v lese pilně trpasličí !

- Když konečně přestalo pršet, vyběhli trpaslíci do lesa a hned se dali do trpasličení. Co to znamená, když trpaslík trpasličí, co že to vlastně v lese dělá? Posíláme si míč v kruhu a každý řekne, co si myslí: "Když se řekne trpaslík trpasličí, napadne mě, že..." - zbytek věty děti doplňují, nejspíš nejprve vyjdou od obecně známého (např. sbírá houby, hledá poklady, svítí lucerničkou, hrají si tam), ale postupně začnou vymýšlet, čím i mrňavý trpaslík může být v lese důležitý, právě proto, že je maličký...

- Následující aktivity by měly být přizpůsobené tomu, co děti přinesou, co vymyslí, učitelka jen pružně a na základě potřeb skupiny i vlastní fantazie nabízí naplnění "trpasličení" v akci a zároveň posiluje dílčí dovednosti, rytmus, spolupráci dětí, citlivost a kompatibilitu skupiny, prohlubuje některé poznatky atd. Nabídku činností uvádím jen jako možný příklad konkrétně naplněného "trpasličení":

a/ vysazují malé stromečky (mladší děti vybírají z barevných tyčinek zelené a zasazují je do otvorů v destičce)

b/ pečují o stromky a sledují jak rostou (pohybová improvizace, kdy z mrňavého semínka ze šišky vyrůstá stromeček a proměňuje se ve statný strom. Akci lze doprovodit využitím xylofonu)

c/ opatrují a střeží mladé stromečky, aby je v zimě neokousali zajáci: hra trojic - jedno dítě je mladý stromeček (stojí pevně na místě), druhé dítě je zajíc a rád by stromeček "okousal", třetí dítě je trpaslík, stojí před stromečkem, mezi zajícem a stromkem a svým tělem a obíháním kolem stromku brání zajáci, aby se přiblížil ke stromečku a dotkl se ho. Musí být velmi pozorný, zajíc může měnit směry atd. Ve trojicích se prostřídáme.

d/ řežou dřevo, klacky, štípají dřevo, nosí dřevo: pohybové ztvárnění ve dvojicích

e/ obdivují a hlídají houby: zahrajeme si "Na houbaře" (děti jsou houbami v lese, učitelka je houbařem, sbírá houby tak, že rozevřenou dlaní udělá šmik fik na těle dítěte-houbičky, sebrané houby si dává do košíku - do zástupu za sebou, košík nosí všude s sebou - to znamená, že děti-houby následují houbaře. Když houbař sezná, že má hub dost, otočí se a řekne "Šup, houby, usmažím vás!" , houby na nic nečekají a rozeběhnou se po lese a ukryjí se do křoví.

f/ jindy pozorují tanec houbiček: vymyslíme si s dětmi tanec houbiček, inspirací může být text D.Mrázkové: "Í ííapaapa í, papa rapa ododó, edududu-rododó, apaapa í...", kdy prostřednictvím zmelodizované zástupné řeči (nonsensových slov), vymyslíme s dětmi různé houbové tanečky

g/ uklízají les: po prostoru jsou poházené droboučké předměty z různých materiálů /papír, hliník, plast apod./ - trpaslíci sbírají a třídí odpad podle materiálu

h/ sbírají maliny, borůvky, oříšky do zásoby na zimu: děti sedí v kruhu, každé

drží v dlani korálek /červený-malina, černý-borůvka, hnědý-oříšek/, učitelka komentuje: „ Trpaslíci sbírají maliny“ a děti představující maliny si vymění místa nebo se na soustředí ve velké obruči uprostřed kruhu-v košíku. Na pokyn lesní plody reagují všichni. Úkol lze ztížit podle věkového složení dětí ve skupině...

ch/ mají trable se šiškami, protože když taková šiška spadne na trpaslíka Františka, může to být hodně zlé. Inspirací může být říkadlo: **„Spadla šiška na Františka, počkej šiško šiřatá. Budem péci dobré věci, koláče jak ze zlata“** nebo pohybová hra Spadla šiška převeliká, rozzlobila trpaslíka, která je obdobou hry Na peška, kdy dítě s vycpanou podkolenkou-šiškou chodí kolem kruhu, ťukne někoho ze sedících dětí v kruhu do hlavy, pustí šišku a utíká kolem kruhu. Ten, komu spadla šiška na hlavu, sebere šišku a pronásleduje původního rošťáka (veverku? vítr?), který mu šišku na hlavu shodil.

i/ vyšlapávají tajné lesní cestičky - pomocí klubíček vlny či papírových roliček vytvoříme na podlaze spleť bludiště, trpaslíci - děti potom opatrně vyšlapávají dlouhé i krátké cestičky, přímé i spleť, potkávají se na cestách, pozdraví se, pohládí se, pokračují v cestě, vzájemně se vyhýbají beze slov (vyšlapávání cestiček lze podpořit hudební nahrávkou či trpasličí písničkou i dalšími možnými variantami využití).

j/ obdivují hebkou lesní trávu a mech a rozčesávají ji, je-li pocuchaná. Následovat může česání ve dvojicích, ve skupinách - půlka dětí je travnatá cestička, půlka trpaslíc. pečující o trávu, tj. něžně rozčesávající vlásky kamaráda. V rolích se děti prostřídají. Děti mají za úkol najít a snést všechno dostupné z prostor herny, umývárny, ložnice ap., co je jemné a hebké, z doneseného vytvořit lesní palouček (deky, polštářky, pyžamka, měkoučké zimní bundy) a zkusit tento opatrně přejít bosýma nohama. Jako kontrast vytvořit cestu plnou kamínků (plochu s rozsypanými kuličkami), cestu zarostlou vysokými kopřivami (plochu s překážkami/ a zkusit i tyto přejít a zdolat bosky. Vzniklou zkušenost uplatnit při imaginární procházce lesem – to znamená, že všechno je fiktivní "jako". Jdeme po měkkém mechu, po jehličí, vysokou travou, po kamení atd....

k/ napravují a zlobí se s křivými kopřivami: lze využít známou pohybovou hru "Na kopřivu". Textem **„Kopřivo, kopřivo, stojíš pěkně nakřivo. Postav se rovně !“** -nabádají děti - trpaslíci zkroucenou kopřivu uprostřed kruhu. **„Co je ti po mně. Já se jen tak válím a když chci, tak pálím!!!“**- odpoví kopřiva a rozběhne se a honí trpaslíky...

i/ čistí lesní studánky i les atd.

Na závěr shrneme s dětmi všechno, co o trpaslících z podivného domečku se špičatou střechou víme. Samozřejmě v návaznosti na společné řízené činnosti lze dojmy, zážitky, objevy, zkušenosti i fantazii dětí zúročit v různých výtvarných i pracovních aktivitách, individuálními plošnými pracemi počínaje, přes skupinové ke kolektivním a prostorovým. V návaznosti na řízené činnosti vnímáme s dětmi podzim v přírodě na vycházkách, sbíráme podzimní poklady, listy, plody, využíváme tyto pro hru volnou i řízenou stejně jako k motivovaným kolážím, výrobkům z přírodnin atd. A v neposledním zúročíme všechny zkušenosti ze společné hry v našem každodenním životě ve školce, vytvořená pravidla naplňujeme a dodržujeme během celého dne, využíváme běžných vzniklých situací jako analogií k příběhu trpasličímu, nejen při společné řízené činnosti podporujeme rozvoj prosociálního chování dětí včetně vzájemné pomoci a spolupráce. Zobecníme získané poznatky i zku-

šenosti ze hry pro život dětí ve školce i mimo ni. Samozřejmě, že mezi plánovanou nabídku společných činností se přirozeně dostávají i činnosti jiné, neplánované, vyplývající z chodu školy (divadlo, návštěva tělocvičny, výstava atd.) nebo činnosti vyprovokované aktuálním zážitkem či událostí (narození dítěte, donesený košík jablek, tatínkem vyrobený drak atd). A těmto podnětům musejí na chvíli trpaslíci ustoupit a řízená společná činnost pak nejspíš bude o společném vnímání divadelního představení či o oslavě Honzíkových narozenin. Náš pobyt v mateřské škole není limitován ani vyučovací hodinou ani řízenou hrou. Trávíme společně zpravidla skoro celý den, a tak nám stále dost času zbývá pro zpracování aktuálních podnětů, pro vyprávění, pro vyřešení konfliktu, problému, pro písničku, básničku, pochování, pro individuální nebo skupinové činnosti atd.

Další části – další možná pokračování:

Sledováním a sdílením života malých trpaslíků v souvislosti s říkadly i první částí lidové pohádky můžeme tento podzimní integrovaný celek ukončit. Jeho záměrem bylo jednak pomoci k soužití, seznámení, navázání spolupráce mezi dětmi i dětmi a učitelkou a jednak prostřednictvím trpasličího příběhu vytvářet nejen první společná pravidla našeho soužití ve školce, ale získat i první zkušenosti ze společně sdíleného příběhu a hry.

Samozřejmě lze dále navázat několika směry:

1. Poznali jsme české trpaslíky z českého lesa a jejich starosti. Můžeme pátrat i po dalších trpasličích.

- Můžeme se setkat s populárními Šmouly
  - Zjistíme, kde se narodili? (Belgie)
  - Čím se lišili od českých trpaslíků?
  - Jak žili Šmoulové a co dělali celý den?
  - Jaké jim hrozilo nebezpečí a proč?
  - Co měl taťka Šmoula za starosti vychovávat tolik různých Šmoulů a není to trochu jako u nás ve školce?
  - Proč byl Gargamel zlý a vůbec, proč jsou někteří lidé zlí?
  - Co nabízejí jednotlivé příběhy ze života Šmoulů a co by korespondovalo se životem dětí ve školce?

Poznámka: navzdory tomu, že jako učitelka nemám ráda Šmouly, středem zájmu nejsou moje pedagogické ambice, ale zájmy a potřeby dětí, a tak lze s dětmi nahlédnout i do života belgických trpaslíků a hrát si spolu třeba týden Na Šmouly.

- Můžeme vypátrat i další trpaslíky, kteří na světě žijí, třeba norské Leprikóny (o nichž vyprávějí norské lidové pohádky)
- Můžeme se potkat i s nehodným skřetem Tobiášem (kterého najdeme v příběhu Pavla Šruta: Skřet Tobiáš a tvrdohlavá Alice – kniha Pavla Šruta: Kočičí král) atd.

2. Můžeme pokračovat v pohádce „Sněhurka a 7 trpaslíků“

Po seznámení s trpaslíky a jejich životem se vypravíme do jednoho zámku, kde se děly moc podivné věci. Je možné zvolit dle časových možností různé cesty:

- a) dětem přečteme či vyprávíme pohádku o životě Sněhurky až do okamžiku, kdy se setkává s trpaslíky a závěrečnou část si opět užijeme ve společné hře
- b) dětem přečteme či vyprávíme celý zbytek pohádky až do konce a pak si jen některé pasáže rozehráme při společné hře
- c) dětem zahrajeme ve spolupráci s ostatními učitelkami divadlo – pohádku
- d) společně shlédneme filmovou podobu pohádky o Sněhurce a sedmi trpaslících
- e) projdeme s dětmi celou pohádkou a obdobně jako v části trpasličí nabízíme dětem různé činnosti, hry, techniky tak, aby se samy stali tvůrci i aktéry příběhu a na všechno si společně zahrajeme
- f) jistě i další možnost

6. část: Jak trpaslíci malí Sněhurce nový domov dali...

Tato část vychází z předpokladu, že zvolíme cestu, kdy dětem přečteme či vyprávíme pohádku o životě Sněhurky až do okamžiku, kdy je macechou vyhnána do lesa a setkává se s trpaslíky. Odtud navážeme společnými činnostmi. Víme, že v lese bydlí trpaslíci a víme, že **Za jedním hlubokým mořem, dvěma dolinami, za třemi vysokými horami a čtyřmi lesy na vysokém kopci stál KRÁSŇÝ ZÁMEK a v tom zámku se dějí podivné věci...**

- Opakovací část:

- a) ze života trpaslíků v lese – prostřednictvím zopakování některých aktivit z bloku trpasličího
- b) vyprávění, co se stalo na zámku a proč princezna Sněhurka zůstala sama v lese

- Dlouho Sněhurka bloudila lesem až objevila zvláštní domeček: máme prostor pro zopakování aktivit z 1.části a zobrazit pohybově s dětmi domeček se špičatou střechou, vrzavými okénky, můžeme si zkusit domeček nakreslit tak, jak si ho pamatujeme atd.

- Sněhurka vstoupila do domečku - vchod mohou zastupovat třeba štafle, v průběhu dalšího vyprávění současně s dětmi instalujeme interiér domečku s využitím vlastního těla.

- Sněhurka usedla na každou židličku, vykukla z každého okénka, ochutnala trošku z každé mističky a vklouzla rovnou do měkoučké postele (1 dítě v roli Sněhurky ilustruje vyprávění v kontaktu s ostatními vytvářejícími okna, židle, misky ap. a končí zabalena v teplé dece).

- Sněhurka se setkává s trpaslíky

- Setkání Sněhurky s trpaslíky uskutečneme jako čistou nepřipravenou improvizaci, do rolí trpaslíků označených původními čepičkami vstoupí 6 dětí a učitelka, ostatní se pro následující okamžik stávají diváky. Improvizaci zahájíme trpasličí písničkou, doprovázející návrat trpaslíků z lesa. Učitelka je připravena pomoci dětem, nebudou-li si samy vědět rady. Může dát první impulz u dveří, kdy se zlobí na trpaslíka Míšu, že zapomněl zavřít dveře chaloupky. Akce vrcholí výsledkem neznámé dívky, trpaslíci se vyptávají, Sněhurka odpovídá...

- Trpaslíci se odeberou na poradu, co budou se Sněhurkou dělat. Na poradu si přizvou i všechna lesní zvířátka. Každý trpaslík někoho přivolá. Např.: "Zajíčku Pepíčku, pojd' mezi nás." Tak se zapojí i diváci a následuje porada s hlasováním, jejíž výsledek trpaslíci oznámí Sněhurce (opět vedeme děti k argumentaci, mapování důvodů pro a proti ap...).

- A tak Sněhurka zůstala v domečku sedmi trpaslíků a měli se dobře a rádi. Co dělala celý den, zatímco trpaslíci pilně trpasličili? Zahrajeme si hru: "Já jsem Sněhurka a dělám tohle...", řekne dítě a pantomimicky vyjádří určitou činnost, ostatní zopakují a napodobí. Na závěr slovně shrneme to, co jsme viděli.

- A trpaslíci tloustli a baculatěli, protože jim Sněhurka vařila samé dobroty. Co jíš nejraději? Co ti nechutná? A co jí nejraději tvoje maminka, tatínek? (Opět báječný prostor pro výtvarné aktivity: modelování z různých těst, malování jídelních lístků, využití různých pracovních listů např. kolem švestky balíme knedlík - kruh, dokresluje na talíře s různým počtem knedlíků další knedlíky tak, aby měli všichni trpaslíci stejně aj.).

- A trpaslíci ochutnávali z hrnců: Polívka se vaří, maso na talíři, přijde na to, ochutná to... Pepíček!" (Uprostřed herny je míč, děti se dotýkají míče jedním prstem a říkají říkadlo, učitelka vyvolá jméno, všichni se rozeběhnou do stran, jen Pepíček chytne míč a zavolá DOST. Na pokyn se děti zastaví a Pepíček se snaží někoho nejbližšího trefit míčem.)

- A společně si hráli, tancovali a zpívali. Zařadit oblíbené pohybové hry a činnosti, smyslem je, aby děti pocítily, že Sněhurce s trpaslíky a trpaslíkům se Sněhurkou bylo dobře.

Tento blok se dá dále rozvíjet podle aktuálních potřeb dětské skupiny, dá se sem zařadit všechno, co potřebujeme s dětmi procvičit, skládáním oblečení počínaje, dovedností slušně pozdravit a požádat konče, protože i trpaslíci se museli od Sněhurky leccemu naučit, co doposud neznali ani nevěděli a naopak.

- Co se mezitím dělo na zámku?

- Vyšleme průzkumníky do vedlejší místnosti a počkáme si na zprávu, kterou přinesou. Dáme všem dětem možnost podrobit průzkumníky výslechu: co se kde děje, co pan král, když zjistil, že Sněhurka je pryč, co macecha královna atd. Děti dostávají prostor k obohacení děje, příležitost k rozvoji fantazie i barvitěmu popisu, s ostatními pak procvičujeme formulaci otázky i pravidlo respektování partnera.

- Zdálo se, že královna jakoby na zrcadlo na chvíli zapomněla, protože věděla, že teď už se její kráse nikdo nevyrovná, ale potom přišlo ono osudné ráno, kdy královna znovu přistoupila k zrcadlu a zeptala se: „**Pověz mi, zrcadlo zdejší, kdo je ze všech nejkrásnější?**“. Víme už, že zrcadlo není lhář, a tak mu nezbylo nic jiného, než odpovědět královně na všechny otázky popravdě. Do role zrcadla postavíme dítě nebo dvojici dětí, do role královny vstoupí učitelka. Provedení i odpovědi necháme na dětech. Královna se pravděpodobně dozví to, s čím už nepočítala, a sice že Sněhurka je nejkrásnější, kde je, jak se jí daří atd.

- Královna zuří a přemýšlí, jak se Sněhurky zbavit: jedno dítě je v roli královny, ostatní jsou myšlenky, kdokoliv se může dotknou prstem královny a říct: „Mám nápad... zbytek doplní dítě dle své zkušenosti i fantazie, např. nechám Sněhurku zavřít do vězení, mám nápad, odvezu Sněhurku až daleko za hranice atd. Uvidíme, co děti nabídnou. Roli bude hrát okolnost, nakolik děti pohádku znají.

- Královna připravuje JED !

Co všechno je jedovaté ? Co nesmí lidi jíst, protože by jim mohlo být špatně? Z čeho se dá vařit jed? Prostor pro hru s barvou, míchání barev, zapouštění barev do sklenice s vodou, pro různé pokusy s mícháním kapalin nestejné hustoty. Královna namočila do jedu jablko, převlékla se za starou babičku a vydala se navštívit Sněhurku.

- Otevírat cizím lidem je nebezpečné !

Tento blok si zaslouží větší pozornost a klidně může být odbočkou od pohádkového příběhu. Lze vyjít obecně od toho, co je pro malé děti nebezpečné, či z čeho mají děti největší strach. Strach z cizích lidí je oprávněný. Strach ze strašidel je neoprávněný. Odůvodnění. Výsledkem je rozlišování strachu oprávněného a neoprávněného.

- Otevírat cizím lidem je opravdu nebezpečné, proč? Necháme prostor na diskusi, v níž děti zúročí svoje zkušenosti i poznatky, můžeme dětem vyprávět i realistický příběh malé holčičky, která otevřela dveře a ta paní, co řekla, že nese mamince klíče od sklepa, byla zlodějka a jak to tam tenkrát všechno dopadlo atd.

- Poté se vrátíme s dětmi zpátky dopohádky: Královna v převleku babičky zaťukala na dveře domečku. Otevře jí Sněhurka? Mohou nastat dvě situace:

1. Děti mohou trvat na tom, že Sněhurka cizí babičce neotevře. Jak by se příběh vyvíjel dál? Co vymyslí královna? Může se stát, že královna přímo na místě pukne vzteky nebo se propadne do pekla, protože začne nadávat přímo ďábelsky. Je tedy možné, že už v tomto okamžiku by mohla naše pohádka skončit!!!

2. Sněhurka cizí babičce s košíčkem jablek otevře. Tento fakt můžeme dětem sdělit a pak několikrát rozehrát situaci, jak se macecha vetřela Sněhurce do přízně, jak ji přesvědčila, jak dokázala vychválit svoje jablíčka (víme, že otrávená), aby Sněhurka neodolala. Děti sehrají situaci ve dvojicích.

- Je dobře si s dětmi ovšem vyzkoušet i druhou možnost. Co když Sněhurka dveře otevře a jablíčko ochutná (poté můžeme pokračovat v souladu s pohádkovým příběhem).

Následující část příběhu učitelka vypráví, děti společně s ní vyprávěné pantomimicky ilustrují: Sněhurka si kousla do jablíčka a padla k zemi jako mrtvá. K večeru se vrátili domů trpaslíci. Už z dálky volali, ale nikdo se neozýval. I vzali nohy na ramena a za doprovodu své trpasličí písničky pospíchali, co jim trpasličí nožičky stačili. Před chaloupkou se zastavili a uviděli Sněhurku. Marně ji budili, hladili, křísili, Sněhurka se ani nepohnula. Trpaslíci plakali, naříkali, bědovali, ale marně. Nezbylo jim nic jiného, než stlouci z polínek rakev, položit do rakev Sněhurku a ozdobit ji voňavými květy. Potom si vzali rakev na záda a nesli Sněhur-

ku ke skále. Vtom se z blízkého křoví vyřítí statný jezdec na koni. Trpaslíci se lekli, upustili rakev na zem. Hned se do neznámého jezdce pustili: "Kdo jsi, že se opovažuješ rušit naše pohřební obřady? Podívej se, co si zavinil. Spadla, chudinka! Chudák Sněhurka. To nám zaplatíš..." A už se trpaslíci blížili k jezdcovi a maličkými pěstičkami bouchali výhruzně do všech stran. Jezdec seskočil z koně a zastavil trpaslíky: "Tak dost. Jsem princ ze sousední říše a ptám se vás, kdo je ta krásná dívka, která se za vámi právě zvedá ze země?" Trpaslíci se otočili a nevěřili svým očím. JUPÍ, JUPÍ, JUPÍ, volali trpaslíci. V tom promluvila Sněhurka: "Zadržte trpaslíci. Já jsem Sněhurka a děkuji vám všem. Při pádu na zem mi vyskočilo z krku kus otráveného jablka. Jsem zachráněná." To bylo radosti a objímání ...

- Tuto část pohádky se můžeme pokusit s dětmi zdramatizovat, předchozí pantomima nám poslouží k seznámení, při opakování rozdělíme dětem role a pokusíme se o improvizovanou dramatizaci části pohádky. Prostřídáním dětí v rolích a opakováním získá dramatizace na kvalitě, ztratí se počáteční rozpaky a ostych, zafixuje text, děti se "vyhrají" a navíc je to bude zaručeně neobyčejně bavit. Nenechme se odradit prvotním vlažným provedením.

- Závěr

- Učitelka vypráví: Královna neváhala, hned po návratu z lesa si nechala ušít nové krásné šaty a těšila se, že se druhý den podívá do zrcadla v celé své kráse a konečně a nezvratně uslyší očekávanou odpověď. Švadlenky šily celou noc, chvilku odpočinku si nedopřály.

- Děti se rozdělí na skupinky švadlenek, každá skupina má k dispozici jedny velké šaty vystřižené z papíru, a společně je zdobí nejrůznějšími materiály.

- Královna v nových šatech předstupuje před zrcadlo: v roli královny je učitelka dozdobená dlouhými šaty držícími před sebou, do role zrcadla vstupují všechny děti se šátečky před obličejem. Následuje královnina otázka a odpověď zrcadla. Královnin vztek nezná mezí, zuří, nadává, postupně "rozbíjí" zrcadlo, bere od dětí šátky a rozhazuje je kolem sebe. Všude po zemi leží střepy a královna vzteky kypí a nadouvá se a ještě víc a víc a víc... (učitelka postupně nafukuje balónek, ozve se rána, šaty spadnou na zem...), až vzteky praskla. A to byl konec zlé královny i jejího čarokralování.

- Sněhurka s princem i s trpaslíky se vrací na zámek, vítá ji pan král, služebnictvo, rádcové a na zámku se chystá nová velká svatební slavnost...

- Na přípravě závěrečné slavnosti se můžeme s dětmi podílet, mohou nám pomoci i maminky, že upečou nějaké dobroty, můžeme si hernu-zámek slavnostně vyzdobit a pak uspořádat velikou slavnost /podobající se maškarnímu karnevalu-postav z pohádky je dost, stačí je trochu z vlastních prostředků a nápadů dozdobit/ s muzikou, tancem, hostinou podle libosti.

- A zazvonil zvonec a pohádky je konec a to je nejvyšší čas, protože venku už to občas vypadá jako „když se čerti žení“ - už je nejvyšší čas na rozjezd dalšího integrovaného celku, kde nejspíš zjistíme, kdo z nás má v těle kousek čerta a kdo anděla☺.

Několik slov závěrem o nás lidech, o vás učitelkách a komunikaci

Miroslav Procházka

V kurzech, které jste v úvodu projektu absolvovali, jsme uvažovali o sobě samých, o tom, jak s druhými komunikovat a jak se chovat v týmu, v jehož rámci budete realizovat nově nabyté znalosti a dovednosti. Možná jste během těchto kurzů osobnostně a sociálního rozvoje cítili, že naše chování je v profesní (formální) komunikaci stále podrobováno vnějšímu zadání. Něco není vhodné říci, něco ano, nějakých projevů těla je nutno se vystríhat, jiné jsou pro podporu komunikace vhodné, viděli jsme, že určitý styl komunikace je negativní atd. Bylo by však velkým omylem, vnímat naši komunikaci s druhými lidmi jen jako soubor nějakých doporučení či technik. Jde o mnohem více. Nahlédněme nyní ve zkratce do oblasti dovedností, které Vám umožní nejen získat místo mezi druhými, ale také si mezi ostatními udržet přirozenou autoritu.

Já a druzí – sociální inteligence

Každý z nás reaguje určitým způsobem na podněty okolního světa. Vyjadřujeme své pocity a myšlenky, přijímáme či odmítáme názory a postoje ostatních. V řadě životních situací vstupujeme do vzájemných vztahů, jejichž kvalita v mnohém záleží na naší schopnosti porozumět druhým lidem i sobě samému. Tyto situace mohou evokovat otázky:

Jsou nějaké cesty k lepšímu pochopení sebe sama a poznávání druhých?

Lze rozvíjet zdravé sebehodnocení a přiměřené sebevědomí?

Co podmiňuje to, že si nás lidé váží, že nás respektují či naopak?

Na čem vlastně závisí naše sociální úspěšnost?

Je v tomto směru jistě důležité, jakou máme kvalifikaci, odborné znalosti, jak zvládneme studijní či pracovní úkoly, jaký máme vzhled nebo povahu. Neméně podstatné však je, jak komunikujeme a jak jednáme s druhými. Schopnost komunikovat a řešit s druhými jednotlivé sociální situace začala být v 70. a 80. letech 20. století popisována jako jakási „sociální“ inteligence. Americký psycholog, profesor na Harvardské univerzitě, Howard Gardner v tomto směru hovořil o tzv. personálních inteligencích – inter- a intra- personální inteligenci.

Intrapersonální inteligence představuje schopnost zkoumat a poznávat vlastní já, své pocity, nutnost porovnávat vliv okolních lidí se svými rozhodnutími, se svým jednáním. Tato schopnost nám umožňuje v různých situacích usměrňovat své pocity a vystupování nebo rozhodování. Takto disponovaní lidé se projevují silnou nezávislostí, vůlí, vždy mají vyhraněné názory, jdou cestou vlastního stylu a rádi jsou sami. Autor této teorie zdůrazňuje to, jak je důležité a podstatné mít jasný pohled na sebe sama a jak je významné umět ze svého „já“ vycházet při rozhodování v různých situacích. Být si jistý sám sebou, nenechat se ovládnout pocitem, že pracuji s druhými se sebezapřením, netrápit se tím, že mi druzí neumožnili prosadit názor, ale umět jej přesto kultivovaně sdělit.

Interpersonální inteligence představuje schopnost vnímat pocity jiných lidí, rozlišovat jejich emoce, cíle a záměry chování a problémy ve vztazích. Takto disponovaní lidé se projevují svou schopností ovlivnit skupinu lidí, stávají se přirozenými

vůdci. Rádi mají kolem sebe velké množství přátel, působí jako rodinní „stmelovatelé“ a mají velké množství společenských aktivit.

Já a druzí – emoční inteligence

Ve zkoumání vlastností člověka, které mu umožňují udržet si v osobních i pracovních vztazích dobrou úroveň, nejdále pokročili američtí psychologové, především Daniel Goleman. Přišli s tvrzením, že to nejpodstatnější pro náš život je udržení souladu mezi rozumem a emocemi. Začíná se v tomto směru hovořit o emoční inteligenci, tedy o schopnosti člověka rozpoznávat podobu, škálu vlastních i cizích pocitů, emocí a umět této schopnosti pozitivně využít, a to jak ve vztahu k sobě samému, tak ve vztahu k druhým lidem. V tomto pojetí je **emoční inteligence** tvořena faktory dvojí povahy – schopnostmi vztahujícími se k sobě samému a schopnostmi ve vztahu k druhým.

Mezi **schopnostmi vztahujícími se k sobě samému** patří:

- schopnost sebeuvědomění,
- schopnost sebeovládání,
- schopnost sebemotivace.

Abychom mohli o někom říci, že je emočně „inteligentní“, je nejprve velmi důležité, zda se naučil vnímat vlastní emoce. Vždyť pokud se nevyznáte ve svých citech, nebudete si nikdy jisti, zda dokážete zareagovat při jednání s druhými lidmi odpovídajícím způsobem. Pro někoho je tento úkol poměrně snadný, funguje mu v tomto směru dobře intuice, ale mnohým z nás cit pro vlastní emoce chybí. Nikdo však není bez šance.

K uvědomění si vlastních kladů a záporů stačí jen ochota k hledání. A nutné je také to, abyste k sobě byli v tomto směru upřímní. Upřímnost je pro porozumění sobě samému nesmírně důležitá vlastnost. A kdo jí disponuje, má na celý život vyhráno. Je sice pravdou, že za upřímnost se platí, že existují dokonce i obory, profese, kde se zdánlivě upřímnost nenosí, ale to určitě není profese pedagoga a už vůbec ne učitelky v mateřské škole. Hodně úspěchů v práci i osobním životě Vám přeje tým autorů této publikace.

Jsme rádi, že jsme se s Vámi setkali.

<http://podpora-ms.pf.jcu.cz/>

Emailová adresa pro konzultace: opvk-ms-pribehy@pf.jcu.cz

Manažer KA1: Mgr. Eva Svobodová

Manažer KA4: Mgr. Miroslav Procházka, Ph.D.

Garant kurzu: Mgr. Hana Švejdová

Lektoři kurzu: Mgr. Hana Švejdová, Mgr. Eva Svobodová,

PaedDr. Alena Váchová, Bc. Zuzana Kupcová, Eva Zoller, M.A.

Neprošlo jazykovou korekturou

Metodická podpora byla zpracována v rámci projektu Profesní podpora pedagogů předškolního vzdělávání (Profesní podpora MŠ), který je financován prostřednictvím Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (CZ.1.07/1.3.00/48.0078).